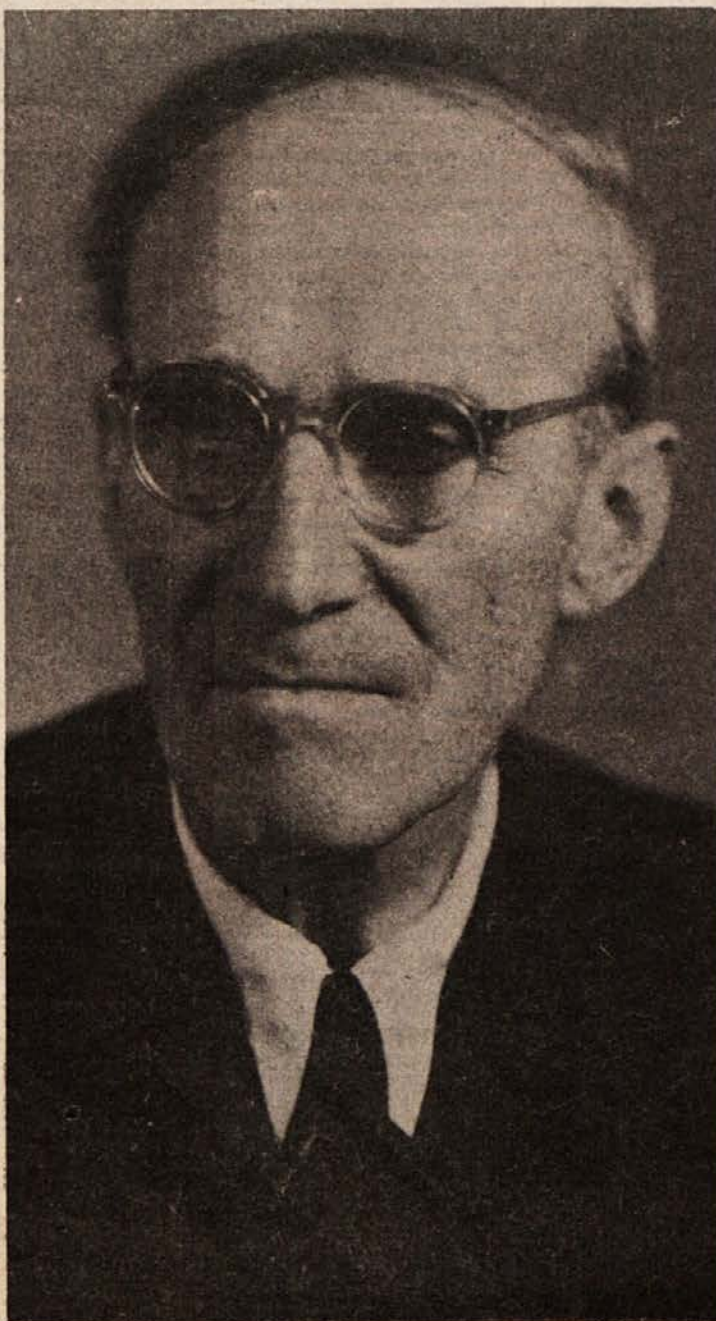

DOLENJSKI RAZGLEDI

Številko posvečamo pesni-
ku in dramatiku Pavlu
Golju, dolenskem rojaku,
ki mu je stekla zibelka živ-
ljenja leta 1887 v Trebnjem
in so mu parke pretrgale
življenjsko in ustvarjalno
nit leta 1979, ob 20-letnici
njegove smrti.

Likovno gradivo so prispevali
Franc Mlakar iz Žužemberka in
Miran Hočevar, Marjan Maznik,
Toni Vovko in Jože Kotar iz
Novega mesta, člani Likovnega
društva Vladimira Lamuta, ki je
postalo v zadnjem času zelo
dejavno in upoštevano kot po-
memben graditelj sodobne li-
kovne tvornosti v Novem mestu
in na Dolenjskem.

Zbral in uredil: Ivan Zoran

Bogo Komelj : Pavel Golia

(1887 – 1959)

Trebnje, starodavni kraj v prelepi Temeniški dolini, ki se zadnja leta izredno razvija in postaja gospodarsko in kulturno središče Temeniške in Mirenske doline, je dal zibelko mnogim pomembnim Slovencem, ki so razširili znanje o fiziki, matematiki, astronomiji, gradbeništvu, medicini, pravu, jezikoslovju in še v drugih vedah. Obogatili so slovensko govorno in tiskano besedo ter ponesli lepoto slovenskega petja po odrih svetovnih oper. Bogatili so izrazno moč govornih besede na gledaliških deskah in malem zaslonu ter tiskali pesmi, igre in razprave v znanosti, umetnosti in kulturi in nadaljuje tradicijo pomembnih občanov trebanjske občine.

Take ljudi je dalo Trebnje, pa čeprav je bilo majhno, nerazvito in celo v Sloveniji komaj znano, a danes ga zaradi samorastniškega tabora pozna domovina in tujina. Poleg občine je Trebnje premoglo še sodnijo, davkarijo, osnovno šolo ter peščico obrtnikov, trgovin in nekaj gostiln. Prad pojavo železnice pa je bilo še bolj neobgljeno, pa čeprav je tod vodila široka in velika cesarska cesta. Trebnje je živelo staro, patriarhalno življenje in zanj je bil velik dogodek premestitev sodnika, učitelja, župnika, davkarja in kasneje železničarja. Življenje se je odvijalo po ustaljenem tiru in številni mladi talenti se niso mogli razviti, ker jih starši niso mogli poslati v šole. Šele ko so nastajala domoljubna telovadna in bralna društva, so se začela širiti obzorja. Iz takega kraja je izšel pred dvaindevdesetimi leti oficir, pesnik, dramatik, tolmač, knjižni prevajalec, časnikar in propagandist Pavel Metod Golia. Rodil se je 10. aprila 1887, v letu, ko je spet vzhajalo upanje o graditvi dolenjske železnice in se v naslednjih letih razvilo v razpravljanje, kje bo stekla železna cesta, ali bo obšla Trebnje ali Žužemberk, bo izpeljana po dolini Temenice ali po dolini Krke. Taki pogovori so napolnjevali sleherni dom ob razsvetljavi petrolejke, sveče ali trske, dokler ni železnica stekla v veliko žalost bogatih prevoznikov in zakupnikov pošt.

Rod Goljevih je star in močan rod in verjetno izvira iz Primorske, a veja, ki je dala pesnika, je iz Metlike. Pavlov oče je bil sodnik v raznih dolenjskih krajih. Ko so mu otroci odrasli za gimnazijo, je bil premeščen na novo-meško okrožno sodišče in je ob upokojitvi dosegel čast dvornega svetnika. Pesnik Pavel je imel štiri brate in dve sestri in je odrasel v zelo kultivirani in slovensko zavedni družini. Trije Pavlovi bratje so bili pravniki. Najstarejši, Gustav, je postal po prvi svetovni vojni poverjenik za agrarno reformo, kar je odgovarjalo rangu ministra, dr. Vladimir je bil predsednik apelacijskega sodišča, kar je bil najvišji rang v nekdanji Dravski banovini, najmlajši brat dr. Adolf je bil tajnik Zbornice za trgovino in industrijo, a Dragotin je bil finančni uslužbenec v Beogradu. Najstarejša sestra Gizela je bila poročena z ing. Šukljatom, sinom nekdanjega deželnega glavarja Kranjske, sestra Cirila, pri kateri je pesnik Pavel živel, pa je bila žena prvega socialističnega župana v Ljubljani, dr.

Periča. Njene otroke je Pavel po smrti njenega moža posvojil. Pavlovi nečaki in nečakinje pa še danes bogatijo slovensko znanost in druge stroke. Globoka slovenska vzgoja v družini in na novomeški gimnaziji je začrtala trdno pripadnost svojemu narodu in mu pravilno usmerjala pot v kasnejšem življenju.

V Trebnjem je živela Goljeva družina v prvem nadstropju nekdanje Groskove hiše na sedanjem Goljevem trgu, v pritličju pa družina Vasičevih, nekdanjih graščakov in zavednih domoljubov z gradu Škrljevo. Pavel je začel hoditi v ljudsko šolo v Trebnjem in tam opravil nekaj razredov. Ko pa je izbruhnila epidemija otroške bolezni, se je Goljeva mati v strahu za zdravje svojih otrok preselila v Mokronog, ker je bila po rodu Mokronajzarka. Epidemija ji je bila takoj za petami in mati je spet pograbila vse otroke, jih posadila na voz in se odpeljala z njimi k moževim sorodnikom v Metliko. Z beganjem je prenehala, ko se je ustalila v Novem mestu, kamor je bil prestavljen pesnikov oče dr. Ludvik Golia. V Novem mestu je Pavel končal zadnji razred osnovne šole in se nato vpisal v gimnazijo.

Goljeva družina je bila zelo številna, saj je poleg staršev in sedmih otrok imela še gospodinjsko pomočnico in je tako štela deset oseb. V Novem mestu pa je bil tudi takrat velik problem dobiti primerno stanovanje za tako družino. Izbirati niso mogli, zato so vzeli prvo primerno stanovanje in upali, da bodo kasneje dobili boljše. Zaradi tega se je Goljeva družina pogosto selila. Stanovali so v Božičevi hiši na Glavnem trgu (danes stavba zavarovalnice), nato so menjali več stanovanj in se ustalili v Školovi hiši, kjer je bilo najlepše stanovanje v Novem mestu (danes zobozdravstveni dom, le da je bila stavba za nadstropje nižja). Družina se je tolikokrat selila, da sestra Cirila ni več znala po vrstnem redu naštetih vseh stanovanj. Takrat je bila v Novem mestu tako velika stanovanjska stiska, da je ogrozila obstoj okrožnega sodišča. Sodniki se namreč niso radi selili v mesto, ker niso dobili primernih stanovanj. Zaradi tega je bila občina prisiljena zgraditi za okrožne sodnike stanovanjsko stavbo, ki so jo meščani poimenovali kar „mestno hišo“. Med bombardiranjem Novega mesta je bilo to poslopje razdeljeno. Na njenih temeljih so postavili nov stanovanjski blok (ob ustju v Cesto talcev). V tisti hiši sta preživela mladost akademski slikar Ivan Vavpotič in pesnik Miran Jarc, a svoja zadnja leta komponist Anton Foerster.

Ob prihodu Goljevih v Novo mesto 1. 1896 mesto ni bilo takšno, kot je danes. Ni imelo tovarn ne toliko šol, bilo je brez študijske knjižnice, muzeja in še marsičesa. Ni imelo 18000 prebivalcev, ampak le borih 2000. Ulice so bile blatne ali prašne. Imelo pa je mesto bogato kulturno življenje, ki so ga ustvarjala domača društva. Slikarskih in knjižnih razstav pa takrat še niso prirejali. Mesto je imelo Narodno čitalnico, ki je doživela svoj vrh in je začela usihati. Vsako leto je postavila na oder okrog 10 premier, ki jih današnje Novo mesto ne zmora zaradi objektivnih ovir v več letih skupaj (radio, televizija, avtomobilizem). Dolenjsko pevsko društvo je s svojimi pevskimi koncerti slovelo izven meja ožje domovine. Imelo je tudi ženski tamburaški zbor. Novomeška odlična pihalna godba je imela pogoste promenadne koncerte in druge javne nastope ob telovadnih nastopih in veselicah. Za glasbo v zaprtih prostorih pa so meščani lahko zbirali med tremi salonskimi orkestri: godba je imela svojega, Glasbena matica tudi, a Dolenjski Sokol ga je občasno tudi imel. Kar pomeni danes Avto-moto društvo, je bil takrat Klub dolenjskih biciklistov, ki je prirejal svoje kolesarske izlete v okolico in celo v Bosno. Za branje knjig je skrbela za čitalnične člane njena knjižnica, ki se je 1. 1907 razvila v javno knjižnico. Toda če vemo, da je takrat obstajalo tudi „Društvo diletantskih dramskih igralcev“ in vzroke, zakaj je to društvo nastalo, se lepa slika kulturnega življenja v Novem mestu takoj zamegli. Dejavnost prej omenjenih društev je bila namenjena le za „višje“ sloje, a „nižji“ sloji so si hoteli tudi v kulturi izbiti svoj prostor; zato so nižji uradniki, obrtniki in vajenci ustanovili svoje društvo in prirejali svoje glasbene prireditve, veselice in igre kar v gostilniških prostorih. To društvo je bilo že prežeto s socialističnimi idejami in zato so iskali svoj prostor na soncu drugače misleči obrtniki v „Društvu katoliških pomoč-

Jože Kotar: KOSOVSKA MITROVICA, oče – platno (Likovna kolonija Kosovska Mitrovica 79)

Jože Kotar: GOZD, olje – Platno

nikov" in prirejali svoje prireditve v lastnem Rokodelskem domu (danes Sindikalni dom). Tako je imelo Novo mesto ob prihodu Goljevih kar tri pevske zборе (brez gimnazijskega): zbor Dolenjskega pevskega društva, zbor Glasbene matice in zbor rokodelskih pomočnikov.

V tako Novo mesto je prišel Pavel Golja in živel v njem nepretrgoma do leta 1903, ko je stopil v karlovško kadetnico, ter se vanj zelo pogosto vračal, dokler je v mestu živela Goljeva družina. Teh sedem strnjanih novomeških let in počitniških mesecev ni zabrisalo iz Gojevega spomina vseh njegovih kasnejših 67 let življenja.

Pesnik je izšel iz meščanske družine, iz vrst višjih slojev, zato so se otroci tudi gibali v krogu sebi enakih, toda Pavel ne. Družil se je z vsemi sovrstniki svojih let in z njimi uganjal po mestu norčije, kakršne je svoj čas vsa novomeška mladina. Ko je pesnik v novomeški študijski knjižnici slavil svojo sedemdesetletnico življenja, se je pozanimal, kaj vse dela novomeška mladina, in se spominjal vsega, kar je počenjal v mladosti. Zanimal se je še, če Novomeščan še tako ljubijo živati, kot so njih letih njegove mladosti. Poimensko se je spominjal vseh hiš, ki so imele konja, in celo njihovih imen. Spomnil se je vseh lepih psov in družin, ki so imeli v kletkah ptice. Dejal je, da je njihovo petje rajši poslušal v Ragovem logu in da ne more pozabiti prelepih večerov, ko so ga v Školovi hiši uspavali slavčki, ki so gnezдили ob Krki. Še in še je nizal spomine in iz njih je bilo razbrati, da je zelo ljubil živati in da je bil zelo živahen fant in da ni bil kar nič podoben svojemu vzornemu mlajšemu bratu Adolfu, odličnemu šolarju, ki so mu ga dajali starši za vzgled. Ta razgovor sta slišala v knjižnici tudi sestra Cirila in brat Vladimir. Prva je dejala: „Zato pa si moral v Karlovec! A starejši brat dr. Vladimir: „Na Pavla smo najmanj računali, a je dosegel največ med svojimi brati, dosegel je čast akademika.“ Vsa Goljeva družina je bila ponosna, da ima akademika v svoji sredi.

Ko se je Pavel vpisal v prvi razred gimnazije, jo je vodil slovenski pisatelj dr. Fran Detela. Ta je cenil predvsem red, vestnost in točnost in ni bil kar nič naklonjen mladim literatom, češ da to ne sodi v šolski program. V tem času je bil Dragotin Kette že osmošolec in tudi Zadruga ni bilo več. Leto pred Pavlom je bil mladinski pisatelj Josip Vandot, v tretjem razredu pa Milan Pugelj. V drugem razredu je bil Pavlov sošolec Vojeslav Mole, v prvi razred pa je stopil Janko Lavrin, leto kasneje pa še Ante Debeljak. To je bila kar lepa družba, ki se je kasneje razvila v pomembne pesnike, pisatelje in esejiste.

Pavlov gimnazijski študij ni potekal, kot so si želeli starši. Zato so iskali druge možnosti za pridobitev poklica. Odločili so se za vojaščino in v septembru 1903 je Pavel postal gojenec karlovške kadetnice.

Kratek opis novomeškega okolja in življenja je bil potreben, ker je novomeško kulturno življenje usodno vplivalo na vse kasnejše Pavlove življenjske odločitve. V poznih letih je pripisal v svoj zvezek poezij te besede: „Nekaj gledaliških predstav, med drugimi Desetega brata in Rokovnjače, sem videl še v Novem mestu. To je bilo zame veliko doživetje. Nov svet se mi je prikazal. Še danes občutim, kako globoko so me pretresle usode ljudi na odru, čeprav sem vedel, da so bili vsi preoblečeni in maskirani domačini in domačinke, ki sem jih osebno poznal.“

In takega, tako čutečega fanta so poslali k vojakom. Niso ga dobro poznali, in če bi ga pustili nadaljevati šolo z bratom Adolfom, ki sta od tretjega razreda gimnazije hodila skupaj, bi Pavel gotovo uspešno končal gimnazijsko šolanje. Toda odhod v Karlovec ni bil usoden, kot bi lahko mislili. Ob pregledu literarne zapuščine bi lahko domnevali, da je bila nesrečna ljubezen kriva Pavlovih šolskih neuspehov, saj ga je ta spremljala še v karlovških letih. To izdaja droben zvezek, ki se je napolnil s pesmimi okrog leta 1906 in je urejen kot zbirka. Imenuje se „Pesmi“, ki jih je zložil Pavel Ludvikov. Prva stran je napolnjena s citati posameznih verzov iz Prešerna, Jenka, Ketteja, Gregorčiča in se konča z nemškimi Schillerjevimi verzi. Vsi citati so ljubezenski:

Ako morte, omečite
neusmiljeno srca. (Prešeren).

Sledijo še drugi Prešernovi verzi in nato Jenkovi:

Izpolni vsaj zadnjo željo:

Povej mi, zakaj me ne ljubiš?

Nato sledi Gregorčič, za njim pa Kette:

Zakaj sem bil v Kapiteljnu, zakaj?

in konča s Schillerjem.

Že ti uvodni verzi kažejo, da je zbirka namenjena deklici, ki mu ne vrača ljubezni. To skrivnost razkrije šestnajstvrstična pesem z akrostihom Mariji Schegulovi. To je bila hčerka znanega novomeškega rodoljuba, čitalničarja, Sokola in advokata dr. Jakoba Schegule, lastnika hiše, kjer ima študijska knjižnica upravo, splošnoizobraževalni in pionirski oddelek. V pesmi na naslednji strani se s trpkostjo spominja, da se je še lani kot otrok z njim igrala in se mu smehljala, letos pa že pleše z gospodi in njeno lice žari, medtem ko njegovo lice blede, ker se zaveda svoje zaljubljenosti in vsega, kar ga čaka zaradi tega. Ta pesem je datirana z letom 1899, ko je bilo pesniku 12 let. Najstarejša ohranjena Goljeva pesem pa je iz leta 1896, ko je s pesmijo materi voščil god. Pri prejšnjih pesmih se vidi vsebinsko posnemanje drugih pesnikov, v naslednjih zvezkih pa je posnemanja vedno manj. Nekateri pesmi iz prej omenjenega zvezka je odposlal v Dom in svet. Ljubezni se ni mogel iztrgati iz srca, saj je še 3. aprila 1911 zložil sonetni venec z magistralom in akrostihom Mariji Šegulovi.

Kot že rečeno, karlovška kadetnica ni bila zanj usodna. Tam je imela vojaškega profesorja, nadporočnika Adolfa Glaserja, ki je predaval nemščino z literarno zgodovino. Ta ga j uvalaj v skrivnostni svet literature in mu odkrival Uhlanda, Lenaua, Schillerja, Heineja in Goetheja. V pesmi, ki je namenjena profesorju, vzkligne Pavel:

„Krvavih bitk so polne puste ure,
a ti prinašal v razred blagodat
si lepoznanstva in literature.“

Kadetnica mu ni napolnila glave s strategijo in drugimi vojaškimi predmeti, ampak si je v njej pridobil tudi znanja nemške in francoske literature. Mladi poet se je že odločil za pesništvo in tudi pri vojaki ni prenehal z zlaganjem pesmi. Zanimiv je tako imenovani Vodopivec zvezek pesmi. Na etiketo je Pavel napisal: „Ta zvezek mi je poklonil Vodopivec. Ker nimam nikoli papirja in ker mi tudi s svinčniki in peresi večkrat pomaga, bodi mu na tem mestu najlepša hvala izrečena, zlasti tudi zaradi tega, ker sicer nikoli ne bi rešil teh verzov raztrganim cunjam papirja. Karlovac, dne 18. maja 1907.“ Iz tega zvezka je bilo kasneje objavljenih osem pesmi v Slovanu in Ljubljanskem zvonu. Nekaj mesecev za tem zapisom je postal 18. avgusta 1907 aktivni oficir. Po uspehu je bil prav dober, po rangi pa med 34 kadeti šestnajsti. Ob zaključku šolanja je dobil pripombo, da bi lahko več storil, sicer pa je bil priden in zelo marljiv.

Postal je poklicni vojak s pesniškim srcem. Nastopil je svoja službena mesta, in kamor je prišel, je obiskoval

Marjan Maznik: Domačija, olje – platno (Iz likovne kolonije Kapela 79)

gledališča. O tem spet sam pravi: „V Trstu sem videl prve predstave poklicnih gledališč, ki so hodila večinoma iz Italije igrati. Mladinskih iger niso dajali. Prvo mladinsko igro sem videl 1910. leta na Dunaju. Igrali so Janka in Metko. Najgloblje pa so me pretresle mladinske igre, ki sem jih gledal v Rusiji.“ Tako se je že med vojaškim službovanjem podzavestno oblikoval bodoči Goljev poklic, saj takrat še slutiti ni mogel, kaj vse bo prinesla najbližja prihodnost, ki je pretresla svet do temeljev. In v tem pretresu je sodeloval tudi Pavel Golja.

Obdobje Goljevega življenja od prvega posega v svetovno vojno do njegove vrnitve v domovino, ni bilo dosti znano, ker čas med obema vojnama ni bil ugoden, da bi razkril vso Goljevo dejavnost. Šele leta po 1945 so obrnila tudi ta list njegovega življenja. To so odkrivali dr. Kotnik, ki je hranil dokumentacijo, dr. Filip Kumbatovič, ki je o tem pisal, in pa dr. Cimman in zlasti France Klopčič, ki je iskal arhivalije iz tega obdobja tudi v drugih arhivih. Sam Pavel Golja pa je skrbno hranil 10 osebnih dokumentov, ki bi ga v stari Jugoslaviji zelo kompromitirali, in jih ni zavrzel, ker je vedel, da bo prišel tudi za jugoslovanske narode čas, ki ga živimo.

Ko je izbruhnila prva svetovna vojna, je imel Pavel Golja že vrsto objavljenih pesmi in s tem tudi odločno zavest pripadnosti slovenskemu narodu. Tudi kadetnica, ki je vzgajala nemško misleče in čuteče oficirje, mu ni omajala slovenske zavesti, prav tako ne sedemletno življenje v edinicah. Ko je bil dodeljen kot komandant bataljona na galicijsko fronto, se je odločil, da bo pognil na rusko stran. Ko mu je prvi poskus v decembru 1914 spodletel, je prišel do spoznanja, da bi bilo bolj prav, če prebegne s celim bataljonom. Priliko je dobil 13. septembra 1915 in je popeljal ves bataljon na rusko stran. S tem bataljonom pa se je nabralo že toliko mož, da jih je bilo dovolj za transport. Rusi so jih takoj poslali v zaledje in z raznimi postanki so končno prišli v Caricin, kasnejši Stalingrad in današnji Volgograd. Pavel Golja je prebegnil v carsko Rusijo, tam doživel Kerenškega in končal svoje bivanje v Rusiji kot aktivist oktobrske revolucije. Če bi dr. Janko Kotnik objavil dokumente v stari Jugoslaviji, bi se Pavlu Golji slabo godilo in rešiti bi ga ne mogel niti brat, pa čeprav je bil predsednik apelacijskega sodišča. Dr. Kotnik je dokumente skrival 50 let in sedaj se šele spopolnjujejo bele liste v življenjepisih nekaterih Slovencev, ki so sodelovali v oktobru 1917.

Ko je bil Pavel že v ujetništvu, je zvedel, da se v Odesi formira Srbski dobrovoljski korpus. Vanj so se vključili tudi Slovenci in Hrvati. Tudi Golja se je odločil za vstop v korpus, ker je hotel dati svoj prispevek k zrušitvi habsburške monarhije. Ko pa je spoznal cilje Srbskega dobrovoljskega korpusa, se z njimi ni strinjal. Zato je podpisal s dvajsetimi tovariši memorandum, naslovljen Izvršnemu komiteju oficirskih in vojaških odposlancev v Odesi, ki je vseboval politični program vseh dvajsetih

podpisnikov: Združitev vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev v svobodno državo, kjer bi vsaka treh narodnosti in ver imela vse pravice in popolno svobodo v državi, kjer ne bi bilo – kot v Avstriji – narodov poveljalcev in narodov sužnjev. Te oficirje, ki so 3. aprila 1917 podpisali ta memorandum, so začeli imenovati disidentne. Podpisniki so tudi izstopili iz korpusa. Cilji Srbskega dobrovoljskega korpusa so bili za Veliko Srbijo, ki bi si podredila hrvaška in srbska področja. Poleg tega so disidenti protestirali proti nečloveškemu ravnanju z vojaki v korpusu, proti nasilju in proti neenakopravnosti med srbskimi oficirji in tistimi, ki so prišli iz avstro-ogrskih vojske. Vsa poveljstva so prevzeli oficirji, ki jih je poslala srbska vlada iz Krfa. Torej je bilo dovolj vzrokov za izstop iz korpusa. V poslanici so napisali: „Če naj bi naš korpus predstavljal v majhnem merilu sliko naše bodoče Jugoslavije, tedaj naj nas bog obvaruje takšne svobode, kajti prišli bi iz enega jarma v še hujši.“ Po vsebini enake spomenice so poslali oficirjem odeške garnizije in Sovjetu delavskih in vojaških odposlancev v Odesi. Komanda srbskega korpusa je tedaj hotela zaradi maščevanja odposlati oficirje – disidente nazaj v vojna ujetniška taborišča. Da bi se tej nakani izognili, so se disidenti vključili v rusko armado. Tako je postal Golja kapetan I. stopnje ruske armade. Dodeljen je bil štabu glavnega poveljnika ruskih armad na romunski fronti. Dokumenti, ki opisujejo Goljo kot ruskega oficirja po februarški revoluciji 1. 1917, niso na voljo, če sploh obstajajo. Golja je imel velik vpliv na oficirje Slovencev v Rusiji, zato jim je bilo v srbskem dobrovoljskem korpusu zelo žal zanj. Hoteli so ga privabiti nazaj v upanju, da mu bodo sledili še vsi ostali oficirji – disidenti, zlasti Slovenci. To nalogo naj bi opravil profesor beograjske univerze Belič. Ponudili so mu bleščečo vojaško kariero, a pesniku Golji ni bilo več mar vojaške kariere in je rajši ostal pri svojih načelih. Profesorju Beliču je bilo zelo žal.

Med tem časom je nastopila oktobrska revolucija 1917 in pojavili so se dokumenti o Pavlu Golji, ki pričajo o njegovem delu v tem obdobju. V Kijevu je bil sedež Jugoslovanske revolucionarne zveze, ki je štela okoli 20000 članov. Tam je bil tudi jugoslovanski udarni bataljon v sestavi ruske armade. V Kijevu sta bili zatrti dve vstaji za cilje oktobrske revolucije, zato je v Kijevu še vladala nacionalistična ukrajinska rada (svet). Ta svet je dovolil, da so v prostorih kijevskega cirkusa sklical miting vseh zatiranih narodov v avstro-ogrski monarhiji. Sklican je bil 12. decembra 1917 in zbral se je okrog 5000 delegatov, zborovalcev, civilistov in vojakov teh narodnosti: Čehov, Slovakov, Slovencev, Hrvatov, Srbov, Poljakov, Ukrajincev in Romunov. Mitingu je predsedoval dr. Tomáš G. Masaryk, ki je kasneje postal predsednik Češkoslovaške republike, podpredsednik pa dr. Janko Kotnik. V imenu Jugoslovancev je govoril Pavel Golja. Govor je sestavil v slovenščini, govoril pa je v ruščini, v prevodu, ki ga je opravil dr. Janko Kotnik. Ta govor je že na voljo v slovenskem prevodu in naj sledi le povzetek: Golja je povedal, da so bili jugoslovanski narodi večinoma podjarmljeni in da je bil svoboden le del Srbije, ki je veljal za jugoslovanski Piemont. Drugi jugoslovanski narodi pa so bili porazdeljeni med Nemce in Madžare. Pogled vseh Jugoslovancev je bil usmerjen v Srbijo z idealom, da bi se Slovenci in Hrvati združili s Srbi. Za zgodovino bi se odprla nova knjiga, ki bi pisala o trpljenju, naporih in žrtvah za svobodo Srbije, Črne gore, Hercegovine, Bosne, Bačke, Banata, Srema, Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre, Gorice, Trsta, Kranjske, Štajerske, Koroške in pokrajini ob Muri in Dravi. Doma se polnijo ječe z ljudmi, ki nimajo druge krivde, kot da so se rodili Srbi, Hrvati in Slovenci. Te žrtve so pripomogle, da se bliža uresničenje našega nacionalnega ideala: zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v neodvisni in federativni državi. Zdaj se bojuje srbska vojska na solunski fronti, del dobrovoljskega korpusa Srbov, Hrvatov in Slovencev je odšel v Francijo, del je v ruski armadi in celo v ameriški armadi se formirajo čete jugoslovanskih dobrovoljcev. Svoj govor je končal s številnimi gesli, med drugimi tudi z geslom, naj se vojna nadaljuje, kar pa je bilo v nasprotju z oktobrsko revolucijo, ki je sklenila mir. In zakaj je to rekel? Zavedal se je, da lahko le nadaljevanje vojne Avstrijo uniči in s tem ustvari možnost za svobodo jugoslovanskih narodov. Če pa se sklene mir, se lahko zgodi, da Avstrija ostane, in po zlu bi šle nade o federativni Jugoslaviji. Zato je Golja pozdravljaj nadaljevanje vojne in morda je tudi vedel, da so obstajali na zapadu močni in vplivni krogi, ki so težili za ohranitev monarhije. Poznal pa je že tajni Londonski

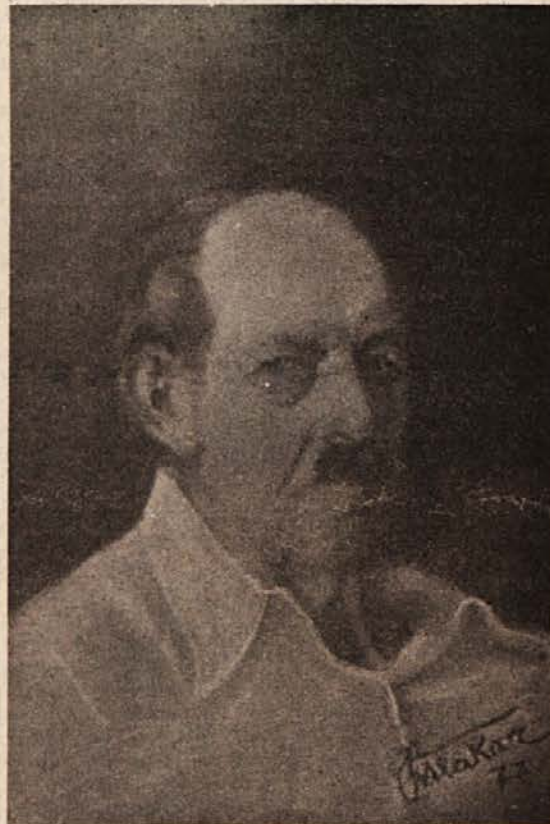
pakt med Anglijo, Francijo in Rusijo, ki je s sramotno mešetarijo obljubil Italiji za vstop v vojno na strani Antante Dalmacijo, Istro, Gorico in Trst. Zato je v svojem govoru vsa ta imena poudaril in s tem hotel povedati, da so to jugoslovanska in ne italijanska ozemlja. Izvestja so namreč že 15. novembra 1917 objavila to sramotno kupčijo, ki ne dela časti podpisnicam. Goljev govor je bil zelo pogumen in odkrit. Vsa sreča, da tega pakta niso podpisale Združene države Amerike, zato zanjo ni bil obvezen. In v tem pogledu, opirajoč se na Ameriko, so naše delegacije reševale, kar se je rešiti dalo. V tem reševanju ima neminljive zasluge naš rojak dr. Niko Županič, ki je natančno seznanjal s slovenskimi problemi svojega prijatelja, izumitelja Mihajla Pupina, ta pa svojega prijatelja predsednika združenih držav profesorja Wilsona.

Gesla oktobrske revolucije so govorila o svobodi in samoodločbi narodov in Pavel Golia je našel stik z aktivisti oktobrske revolucije in se vanjo vključil.

Goljev govor je bil zelo odmeven in je žel ob koncu velik aplavz. Poslušali so ga poslani in atašeji, akreditirani pri ruski vladi. Kraljevi srbski poslanik in srbski vojaški ataše sta v znak protesta demonstrativno zapustila prostor. Znani francoski novinar Paul du Bouchet pa je Golji čestital v imenu francoskega poslanika in ga s nudi za propagandista jugoslovanskih narodnostnih zahtev v francoski vojaški misiji v Franciji. Golia je v ponudbi zaslutil možnost reševanja vprašanja bodoče jugoslovanske države in je ponudbo sprejel. Odšli so v Jassi in Golia je s seboj vzel oba svoja kurirja in pa slovenski okteti, ki je s pesmijo propagiral slovensko misel. Ta čas pa je bila v teku zmagovita avstrijska ofenziva, okrepljena z nemško armado v Romuniji. Romunija je kapitulirala, Golia pa je ostal odrezen od ruske armade. Obstajala je zelo velika možnost, da ga dobijo Avstrijci. In kaj bi bilo z njim, ki je za bataljonom prešel na rusko stran, se proti Avstriji boril z orožjem v roki in imel veleizdajniški govor? Golia je dobil civilno obleko, nove dokumente s sliko v civilu in s pomočjo nekega ameriškega polkovnika prišel mimo slabe nemške kontrole v Odeso in od tam naravnost v Moskvo. Že na moskovskem kolodvoru se je vključil v IV. ukrajinsko rdečo armado, čeprav so mu Francozi nudili možnost, da bi odšel v Francijo. Dodeljen je bil armijskemu štabu kot šef kulturne sekcije za južne Slovence in propagandist. Nato se je zaposlil v Moskvi pri ljudskem komisariatu za narodnostne zadeve kot prevajalec komunističnih brošur v jugoslovanski komunistični skupini. Vseh slovenskih brošur je bilo 11, a katere je prevedel Golia, ni znano. Jugoslovanska komunistična skupina pa je imela svoj prostor v časopisu Vsemirnaja revolucija. V njem je objavil Golia svojo „Pesem poljan“, ki se je vtisnila v spomin vseh Slovencev v Rusiji zaradi konca pesmi: Iztok je dal signal. To pesem je Golia podpisal kot Anton Slobodnik. In kje je dobil to ime? Če bi kazalo na bližnjo svobodo, bi zanesljivo podpisal Anton Svobodnik. Res se je bližal čas svobode in morda so Pavlu vedno bolj uhajale misli v domovino, na svojo mladost in novomeška leta. Verjetno se je spominjal svojih sošolcev in razmišljal o njih. Utrnil se mu je spomin na sošolce v prvem razredu novomeške gimnazije in tudi na Slobodnika. Morda je bilo temu res tako in se je podpisal kot Slobodnik. Golji pripisujejo tudi drugi prevod Internationale v slovenščino, ki je izšel v istem listu s podpisom Vid Punčah. Še enkrat je porabil psevdonim. Ko je zbiral dokumente za čimprejšnjo vrnitev v domovino, je moral dobiti dokument tudi na srbskem poslanstvu v Moskvi. Ker je bil znan kot disident in sedaj še kot sodelavec ljudskega komisariata, si je izstavil dokument na poslanstvu kot Slobodan Antonović iz Kumanova, s poklicem žurnalist. Zanimivo je, da je v istem času pisal pesmi tudi njegov sošolec in prijatelj Vojeslav Mole (Golia v Moskvi, Mole pa v daljni Sibiriji) in jih objavil v listu Novi list.

Ves svoj prosti čas je Golia preživel v proučevanju ruskega gledališča. Obiskoval je gledališke predstave, se družil s hudožestveniki, proučeval njih igro in osvajal režiranje iger in si s tem pridobil temeljito znanje o gledališču.

Zaradi plodnega sodelovanja s sovjetsko oblastjo je dobil že 28. decembra dovoljenje za odhod v domovino. Zanj se je hitro odločil. Že je bil najavljen za sprejem pri Trockem in čakal na sprejem, a hipoma se je premislil in odšel iz čakalne dvorane. Spet je zavrgel sijajno vojaško kariero, ki bi mu jo ponudil Trocki, a se je rajši odločil za svoj notranji poklic, za gledališki oder, in se vrnil domov. Zaposlil se je kot dramaturg v Narodnem

Franc Mlakar: AVTOPORTRET, pastel

gledališču v Ljubljani in postal 30. oktobra njegov ravnatelj in ostal na tem mestu s krajšimi presledkoma, ko je bil ravnatelj gledališča v Osijeku in Beogradu, do predčasne upokojitve 30. oktobra 1944 zaradi pripadnosti OF. Po osvoboditvi je bil takoj postavljen na svoje prejšnje mesto in bil konec 1946 upokojen.

V pokoju ni miroval in je snoval še dalje. Zadnja leta je preživel pri svoji sestri Cirili in njenih vnukih in vnukinjah. Od časa do časa je zahajal v družbo svojih starih prijateljev in občasno k svojemu staremu prijatelju dr. Edgarju Leopoldu v Pleterje, kjer je v miru in razmišljanju prebil po več tednov. Ob sedemdesetletni rojstva se ga je spomnilo Novo mesto, ko mu je priredila študijska knjižnica razstavo s počastitvijo sedemdesetletnice, občina sprejem, Viba film pa zapis razstave in proslave. Razstave so se udeležili skoraj vsi povabljeni gostje in tam se je v krogu svojih bratov in obeh sester ter mladostnih prijateljev iz Novega mesta in Ljubljane spominjal vsega, kar ga je vezalo na njegovo ljubo Novo mesto. Mladostni prijatelj dr. Ivan Vasič je imel slavnostni govor, pesnik Severin Šali pa je zložil za ta jubilej prigodno pesem, ki jo je knjižnica izdala v tisku. V tem prelepem dnevu in knjižnici se je pesnik ob pripovedovanju mladostnih spominov in doživetij odločil, da zapusti novomeški študijski knjižnici vso svojo literarno zapuščino. Dve leti po tej slovesnosti, ko je pesnik 15. avgusta 1959 umrl je njegova sestra Cirila Peričeva izpolnila njegov željo.

Knjižnica je prejela: 87 dokumentov, 60 rokopisov pesmi, 25 rokopisov iger, 21 rokopisov prevodov, 31 raznih rokopisov, 12 konceptov pisem, 78 kosov korespondence, 2 kosa tuje korespondence, 16 kosov raznih vabil in pod., skupaj 332 kosov.

Pesnik Pavel Metod Golia je živel bogato notranje življenje, ki ga je izražal v svojih pesmih, mladinskih igrar in v režiranju. Že kot otrok je zlagal pesmi in s tem prenehal ni kot vojak. Že kot oficir je pripravljal za tisk svojo prvo zbirko, ki jo je imenoval Blodnje, a je načrt preprečil hitri razvoj dogodkov ob prvi svetovni vojni. Takoj po vrnitvi iz Moskve je začel pripravljati svoje pesmi za izid v zbirki. Leta 1921 je izdal kar dve: Pesmi o zlatolaskah in Večerno pesmarico. Po petnajstletnem presledku je sledila tretja zbirka z naslovom Pesmi. Zadnja leta se je bavil z ljudsko pesmijo in posmrtno je izšla zbirka Gospod Baroda in druge ljudske pesmi. Čeprav se je vedno bolj bavil s pisanjem iger, je že pisal pesmi, med njimi tudi pesmi s tematiko iz NOB. Pretresljiva je njegova pesem o nesrečnem doktorju Kantetu, policijskem uradniku v Ljubljani in skrivnem aktivistu OF. Ko je bil razkrit, je bil obsojen na smrt z

obešenjem. Skrivni sodelavci OF so skrivaj narezali vrv, ker velja tradicija, da je obsojenec lahko le enkrat obešen, in če se vrv utrga, ga ne obesijo več. Tako so hoteli Kanteta rešiti, a zaman, ker so ga z drugo vrvjo ponovno obesili.

Golia je napisal tudi več iger, ki pa niso bile vse uprizorjene niti ne tiskane, npr. Betlehemska legenda ali Kralj brezpravnih. Zelo velik uspeh je ob uprizoritvi v Novem mestu doživela igra Kulturna prireditelj v Črni mlaki. Napisal je še ljudsko žaloigro Bratomor na Metavi. Iz življenja dobrovoljcev je napisal igro Dobrudža. Dramatiziral je Jurčičevega Desetega brata. Zelo velik uspeh je imel s svojimi mladinskimi igrami. Starejši generaciji so zelo znane Petrčkove poslednje sanje. To mladinsko igro je imel pesnik za svoje najboljše delo. Mlajša generacija pa pozna Jurčka, Princeso in pastirčka, Triglvske bajke, Srce igračk, Ubogo Ančko in Sneguljčico. Goljeve igre so bile na stalnem repertoarju ljubljanske in mariborskega gledališča, a nekatere mladinske so obšle vse slovenske odre. Za narodno gledališče je prevajal igre Tolstoja, Gorkega, Nestroja, režiral pa je O'Neill, Andrejeva in Leskovca.

Po letu 1945 je prevajal dela za mladino, zlasti iz ruščine, in še danes otroci radi berejo te prevode.

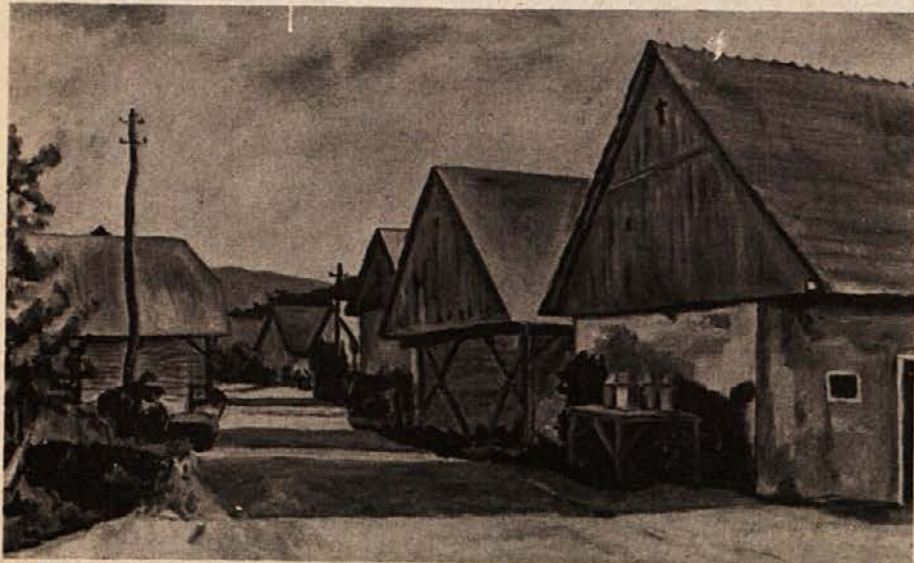
Pesnik je bil član PEN kluba in je zastopal slovenske pisatelje na raznih kongresih, leta 1936 celo v Braziliji. Za svoje delo je prejel več državnih odlikovanj in priznanj, a največje je dobil s članstvom Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Po pripovedovanju sestre Cirile si je zelo želel dobiti Prešernovo nagrado. Vsako leto po podelitvi sta s prijateljem dr. Izidorjem Cankarjem dejala, da bosta oba prišla zanesljivo na vrsto drugo leto. Žal tega nista dočkala. Zelo bi bil vesel priznanja, ki mu ga je dalo rodno Trebnje, saj mu je na rojstni hiši odkrilo spominsko ploščo, poimenovalo po njem glavni trg in svojo bralno značko ter mu postavilo v matični knjižnici stalno razstavljeno zbirko.

Golia je zelo ljubil samoto in najrajši je bil sam. Če pa je že zašel v družbo, je ljubil veliko in veselo družbo. Tako bo tudi v slovenski literaturi v družbi slovenskih pesnikov in dramatikov dobil posebno mesto. Njegov spomin bo ostal živ in trajen v slovenski literaturi, gledališču, analih oktobrske revolucije in pri vseh njegovih prijateljih. V mladini pa bo živel, dokler bodo igrali njegove igre po slovenskih odrih.

Marjan Maznik: DOMAČJA, akvarel (Likovna kolonija Selišče 77)

Miran Hočevar: VAS, olje – platno

Franc Lovšin: Pesmi

SPOZNAVJE

*Prišli smo do kraja in prostora,
kjer je humor omejen.
Prišli smo do časa, dobe,
ko je treba položiti račune.
Toda teorija je eno,
v praksi pa je več možnih pregrad.
Pregrade, pregrade,
te presnete pregrade,
zaradi njih me glava boli.*

NAJDBA

*Zame je prišla rešitev,
ki pa ni samo moja.
To je parola, v katero
lahko vsakdo verjame.
Kajti brez vaše pomoči
bi ne bilo niti toliko
sreče zame.*

TAKO JE

*Programatorje dela
na odpad sem poslal.
Ključni strojev že spijo,
malo je kruha,
še manj je denarja,
ki ga žepi dobijo.
Politika glavno vlogo ima,
gospodarsko glasbo
se komaj slišati da.*

Partizanski Rog je del narodove kulture

Malokateri narod je imel tako burno zgodovino, kot jo je imel naš, slovenski. Vsepovsod stoje pomiki, nagosto so posejana obeležja, ki spominjajo na življenje in delo davnih prednikov. Veliko spomenikov označuje obdobja kulturnega, gospodarskega in socialnega razvoja našega naroda. Domala vsaka ped slovenske zemlje pa je oveličana s pomniki, ki naj bi nam in še bolj kasnejšim rodovom pripovedovali o dogodkih naše bližnje preteklosti.

Prav gotovo je eden od dokazov narodove zrelosti in kulture njegov odnos do pomnikov in obeležij. Nedvomno je res, da smo pri nas na spomenike narodno-osvobodilnega boja in revolucije miselno in čustveno bolj navezani kot na druga obeležja naše preteklosti. Tudi bolj prizadeti smo, če je ta odnos s čimerkoli skaljen oziroma načet, saj so ti spomeniki najsvetlejše priče najbolj dramatičnega obdobja naše zgodovine, obdobja, ki je bilo v pravem pomenu besede popisano s krvjo naših najboljših ljudi.

Seveda z ravnanjem ne kažemo vselej tistega, za kar se zavzemamo in kar nam je nenehno na jeziku. Vse preveč in pregloboko je v nas zakoreninjena miselnost, da bi morala za spomenike, njih ohranjanje in varovanje skrbeti država oziroma strokovne ustanove, in to kljub temu, da je v ustavi jasno napisano, naj bi tudi ta del narodove kulture prevzeli v oskrbo in upravljanje delovni ljudje, in sicer neposredno. Tako bi lahko najpristneje uresničili tudi načelo o podružbljanju skrbi za spomenike revolucije, s tem pa zagotovili prav tako pristno prenašanje tradicij narodnoosvobodilnega boja na mlada pokolenja.

S tem problemom smo se do nedavnega srečevali tudi na Dolenjskem. Dolenjska je bila med NOB prizorišče najaktivnejšega političnega in vojaškega delovanja. O tem nam ne pripovedujejo le zgodovinski dokumenti, ampak tudi mnogi spomeniki - od tistih, postavljenih neznanim talcem in drugim padlim borcem, do onih, ki imajo širši družbeni, vseslovenski in vsejugoslovanski pomen.

Tak spomenik je na Dolenjskem prostrano spomeniško območje partizanskega Roga z Baze 20, bolnišnicami, kurirskimi javkami, tiskarnami in delavnicami, kjer je med NOB delovalo slovensko politično in vojaško vodstvo narodovega odpora, oziroma kot je zapisal kronist, „kjer je med vojno utripalo srce svobodne Slovenije“.

Da bi ohranili spomeniško območje partizanskega Roga, njegovo naravno in kulturno bogastvo, kasnejšim rodovom, smo že pred leti oblikovali skupnost zainteresiranih, torej vseh, ki so bili pripravljeni sodelovati pri zavarovanju, obnovi in ohranjanju spomenikov na tem območju. V ta namen je bil sprejet poseben družbeni dogovor, v katerem so poudarjene zlasti naslednje naloge:

Marino Mahnič - Istran: KOČEVSKI ROG, olje na platnu, 1979 (detajl)

a) spomenike NOB je nujno zaščititi pred propadanjem, tiste, ki jih je moč ohraniti, pa bi poskusili restavrirati;

b) s pomočjo širše družbene skupnosti je potrebno naravno okolje Roga tudi pravno zavarovati pred neorganiziranimi in nestrokovnimi posegi;

c) z dolgoročnimi posegi je nujno urediti območje partizanskega Roga tako, da ga bo moč dostojno predstaviti obiskovalcem, še posebno mladini.

Dosedanji rezultati so pokazali, da je bila zamisel ustrezno začrtana. To potrjuje tudi dejstvo, da je akcija naletela na popolno podporo večine sodelujočih in da je vzniknilo tudi dovolj dobro sodelovanje z uporabnimi pobudami.

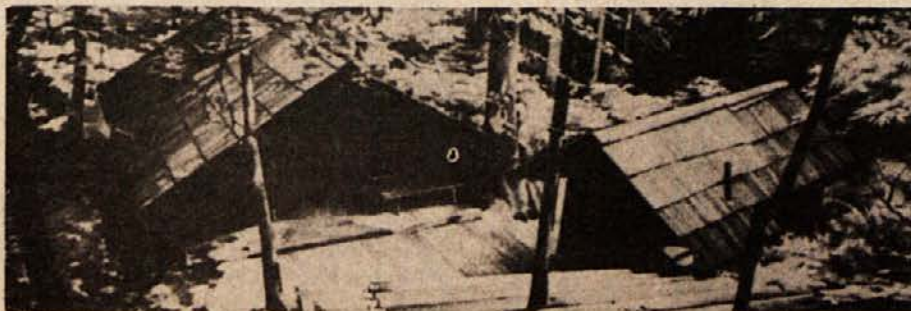
Tako smo na zadnjem zboru podpisnikov dogovora letos marca z zadovoljstvom sprejeli pobudo Dolenjske slikarske kolonije, da bi letošnje umetniške stvaritve slikarjev posvetili motivom Roga, še posebej Bazi 20 in drugim spomenikom. Rezultati te pobude so zdaj razstavljeni v Dolenjski galeriji: rezultati snovanj in naporov slikarjev, ki so skušali skozi likovni izraz ovekovečiti znamenite dogodke in prizorišča naše revolucije. V vsem tem pa je tudi nekaj simbolike, saj so se mnoge ideje in zamisli o naši bodoči državnosti porajale prav v osrčju Roga.

Razstava, o kateri je beseda, naj bi ne privabila le obiskovalcev iz Novega mesta in novomeške občine, ampak naj bi jo videli tudi drugi. Odšla naj bi na pot tudi v kraje, ki so z Rogom še danes tesno povezani. Naj bo tako tudi drugim dano videti v umetniško podobo preneseno zgodovino tega dela slovenske zemlje, kjer je v časih najbolj črnega mraka utripalo srce svobodne Slovenije. Kjer so ostali pomniki in večni gozdovi, ki spokojno šumijo za vsakogar, kdor gre vanje s spoštovanjem.

INŽ. NIKO RIHAR

V 9. Dolenjski slikarski koloniji avgusta 1979 so ustvarjali: Pavle Florjančič, Rudi Gorjup, Lojze Kirbiš, Martina Fajt - Koritnik, Kamilo Legat, Dušan Lipovec, Marino Mahnič - Istran, Mirna Pavlovec, Rafael Potrebuješ, Marija Prelog in Tone Tomazin. Tudi to kolonijo je omogočil delovni kolektiv novomeškega Novoteksa.

Pavle Florjančič: BAZA 20, risba s svinčnikom, 1979

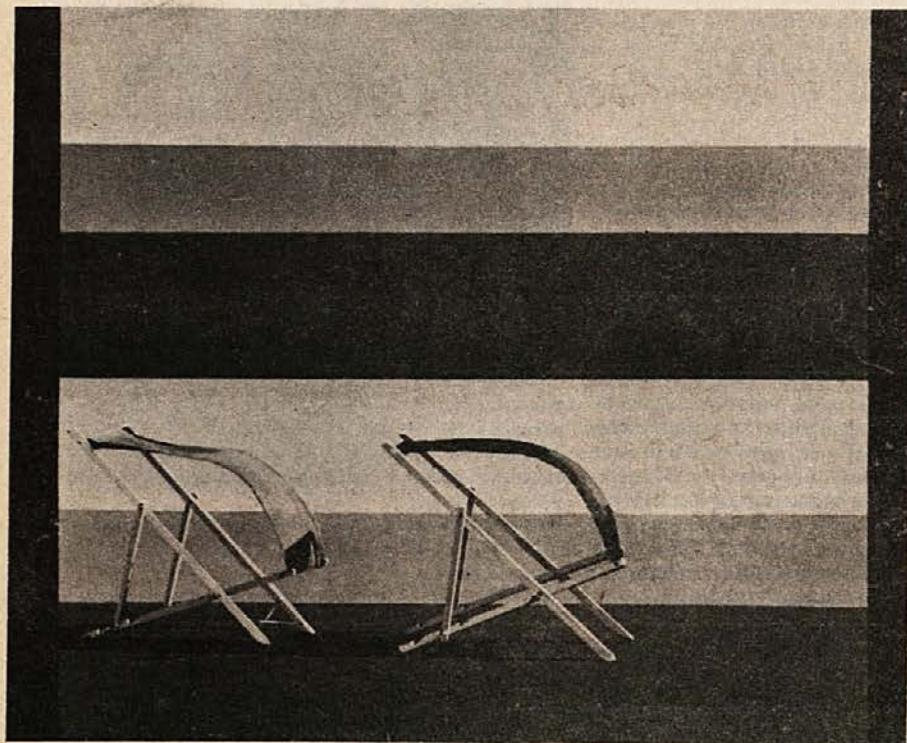
Slike kot razmišljanje o preteklosti

Za deveto srečanje slikarjev smo izbrali partizanski Rog s posebnim poudarkom na Bazi 20. Ob tej geografsko omejeni, a umetniško vendar svobodni temi smo razmišljali o možnostih, ki jih imajo likovni ustvarjalci: lahko se kot krajinarji posvetijo slikanju krajine ob Partizanski magistrali ali kot figuraliki obudijo spomine na to osvobojeno ozemlje ali slikajo vizije, ki jih vzbujajo spomini, tako kot ustreza posamezniku in njegovemu umetniškemu izrazu. Ob tem, ko smo se odločali za takšno snov, smo mislili tudi na to, da narodnoosvobodilni boj kot revolucije z vsemi svojimi razsežnostmi kot veliko dejanje naše stvarnosti še vedno ni dobil ustreznega izraza v umetnosti. S predstavljanjem

Roga in Baze 20 je omogočeno vsaj delček ustvarjalnosti posvetiti tej ideji, in to tudi slikarjem, ki so se rodili po osvoboditvi in sami niso mogli doživljati revolucije in obnove.

In kakšen je bil ustvarjalni dialog slikarjev s predpisano temo? Prva ugotovitev je: vsi so se odločili za krajinarsko obdelavo in znotraj te najdemo vse, od abstrahiranih refleksi (Rudi Gorjup) do fotografskega, hiper ali superrealističnega pojava risbe (Pavle Florjančič) in od usmeritve v novem pojmovanju krajine do verističnih opisov brez pretenzij za likovno prevrednotenje; slednje je značilno za raven ljubiteljskih slikarskih prizadevanj (Lojze Kirbiš, Rafael Potrebuješ). Vsi so se tudi posvetili slikanju Baze 20, ki v motiviki skorajda prednjači pred motivi drugih krajev na Rogu ali pod njim. Približno 50 slik na razstavi govori gledalcu tako, kot je zapisal M. M. - Istran, eden od slikarjev mlajše generacije: „Moje slike so razmišljanja o preteklosti in o naši odzivnosti na njen pomen ter spoštovanje do vsemogočnosti narave, ki ji ni mar za naš trenutek. Marsikatera nova misel prevzame slikarja v urah samote v okrilju vlažne sivine senc gostega gozda Baze 20. Imam se za neposrednega sina naše velike preteklosti in še vedno občutim njeno prodirnost.“

Iz uvodne besede prof. Andreja Pavlovca na otvoritvi razstave v Dolenjski galeriji

Toni Vovko: DVOJNA OBA-LA, akril (Mednarodni ekstem-pore Piran 79 – nagrada Obal-nih galerij)

Janko Just: Pet štirivrstičnic

1. BESEDO BRUSIM V BAJONET.

Naj se ostrí, oj, naj boli,
kamor zabodem, naj bo kri.
S slastjo obliznem bajonet.

2. OGLASI SE, ABEL!

Kajn, brat moj.
Abel, prekleti Abel!
Kajn, brat moj . . .

3. Z NOŽEM POBOŽAM,

z besedo zakoljem.
Do stržena bi te lizal,
trepetlika.

4. PEKEL? VICA? NEBESA?

Nebesa, nebesa.
Če ne nebesa, vsaj vica.
V peklu sem že bil.

5. EJ, KAJN, EJ, ABEL,

blodnjaka noč je prešla,
sonce vstaja v molitvi kot jagnje božje,
ki odjemlje grehe sveta.

Haiku

1. Trave sabljavke.
O, koliko trav sabljavk!
Zbudi se, žabec.

2. Trs kačjeglavi
se s suhim pokom lomi:
kačja kraljica.

3. Srpasta luna,
če natanko premislim,
se sploh ne rima.

4. Naj kamorkoli
grem, povsod ta pustota.
Kakor tu v srcu.

5. Jutro brez sonca,
vegasta streha doma
brez prispodobe.

Milan Markelj: Zima

prišla je zima
zima
v pečeh rdeča roža
toplo dehti

zlat spomin
izgubljen napev
starcem kima

dnevi jate ptic
so odleteli
šli
pod sivim nebom
so le klíci
obviseli

prišla je zima
zima
hladna ljubica

sestrice bele
ljubice hladne
vso noč so plesale
se z vetrom ledenim
poljubovale

na črno zemljo so pale
mehko blazino si stkale
in tiho zaspale
globok
preglobok je njih sen
nihče jih ne prebudi
v igrivi ples ne zvabi
k poljubom ne premami

veter ledeni ječi
zaman hrepeni
zaman trka na okna ljudi

belih sestic
hladnih ljubic
nihče ne zbudi

utrujeno od poljubovanja
z belimi sestricami
zasneženo polje spi

vrana zakriči
zleti

sanja polje smrt?

zasneženo polje spi
polje zasneženo
v najglobji mir je potopljeno
v mir ljubezni uslišane
polje zasneženo

razsuto belo cvetje
nebesnih travnikov
je veje upognilo

težak je beli sad
ob toplih pečeh
je starce zasulo
zlato cvetje spominov
in jih upognilo

zrel je sad
težak
od smrti nabrekel
kot prvi sneg
prepoln miru

Rudi Robič: Okupacija v 26 slikah

OKUPACIJA VOŠČI

*Jutro vošči:
dobro jutro.
Slika – dvom.*

*Dan vošči:
dober dan.
Slika – strah*

*Večer vošči:
dober večer.
Slika – bol.*

*Noč vošči:
lahko noč.
Slika – smrt.*

*Okupacija vošči:
dvom in strah
in bol in smrt!*

HROPEČE SLIKE

*Zadnjega krika
slane rane
mrtvega galeba
nihče ne sliši.*

*Hropeče slike
temne okupacije
so med nami.*

*Prav je, da so.
Prodane so.
In pod zaščito.*

V IMENU RASE

*V imenu neke rase
izreže ji oči.
Potem kot divji prasec
naskoči mlado kri.*

*Še prej pa v cerkvi prosi,
ves majhen in pošten,
da bog mu reši ženo –
njen komaj tleči stenj.*

TRNOV CVET

*Vsaka slika
je na naši koži.
Mesto cvetja –
trnje je na roži.*

*Vsaka slika –
je za nas umor.
Vsaka slika –
kliče na upor.*

JAVNA HIŠA

*Za gospe in dame –
tisočkrat prodane.*

*V kozarcih vino.
Pod stropom dim.
Pod rokavicami –
srbeče garje.*

GOLOBI SE PARIJO

*Golobom na Stradunu
ni mar za okupacijo.*

*Iz umazanih rok
kradejo kruh
in se kričeče
parijo.*

*Lepljiva kri
na slikarskih platnih
je prepojena
z madežem izdaje.*

*Barve nasilja
v okvirih spomina
ne bodo nikdar
zbledele.*

ZALIV ODREŠITVE

*Ker so vode preplitve
v zalivu Odrešitve,
ni ribičev,
ni rib.
In čoln trohni
razbit.*

*In mlad mrtvak smehljaje
se poljubljuje s školjko.
In veter joče v skalah
zamolklo.*

NAPETA NEDRA

*V brezkrainih globinah
se drami valovje.
V granitnih vršinah
preklinja gorovje.*

*Vse trša je volja,
močnejša je pest.
Svoboda prihaja
skoz vrata vseh mest.*

*Spet
smeš na Stradunu
in sonca klepet
in jadra napeta
kot nedra deklet.*

Miran Hočevar: TRŠKA GO-
RA, olje – platno (Prva nagrada
na ekstemporu Labod 79)

NE VPRAŠUJTE

*O, ne vprašujte me nikar,
kaj da na prsih mi leži,
ne prigovarjajte mi več,
naj pojem z vami vsak večer.*

*Res je lepo,
če poješ lahko
o dekletu, ki ima
srce bolno.*

*A če sam si, bolan,
pesem zledeni.
Vidim njegove oči –
že v pozdravu slovo.*

*Res je lepo,
če poješ lahko
o dekletu, ki ima
srce bolno.*

*A ko ga v jutru spet
zagledam v krogu deklet,
trudno obstane, zroč vame;
jaz pa povestim glavo.*

*Dvoje obokov
nad dvoje očmi,
dvoje utripanj
zrak valovi.*

*Roke, roke, roke,
ne iztezajte za njim;
srce, srce, srce,
ne joči več za njim.*

*O, vam je lahko,
ko pojedete samo
o dekletu, ki ima
srce bolno.*

KO PRIDE APRIL

*Ko pride vetrovni april,
odidem spet s cekarjem v mlin.
Tam fanta dobim,
se z njim poročim,
mu pojem tako,
da zmešalo ga bo.*

*Ko pride vetrovni april,
oblake z neba prepodim
in sonce pocukam za nos,
da mi ne bo nihče kos.*

*Ko pride april, ko pride april,
si fanta dobim, se z njim poročim
in za vedno z njim
odidem v mlin.*

Toni Vovko: ŠTUDIJA AKTA,
olje – platno

GAZELICA

*Moj fant sploh ni moj fant,
ker me ne mara.*

*Moj fant pač sploh ni fant,
ker me ne mara.*

*Lahko bi bil moj fant, vse bi mu dala –
pa me ne mara.*

*A kaj naj še pojem o tem, kaj naj prosim –
ko me pa ne mara?!*

Irena Pinterič: Ko boš zakopal...

Končano je.
Pokopališki zid je ostali za njimi. Smrt tudi. Dolgo jih ne bo nič več vračalo sem, dokler spet ne bo pobralo koga izmed njih. Spet bodo iz zatohlih omar potegnili črne obleke in se napolili med tisto rumeno ilovico, da je vržejo nekaj na mrtvo sosedovo življenje, da pomolijo, in potem se bodo vrnili vsak s sabo, k sebi, prepričani, da tam, v tisti jami, niso ničesar pustili.

Še preden so se odtrgali od pokopališča, jih je dohitel smeh.

Režanje.
Smeh, ki so ga čutili v možganih, ko jih je paral, in v ustih je bil glinast, da niso mogli zakričati. Težak je padal na ramena in jih nemočno upogibal. Lepljiv je bil v nogah, da so se samo prestopali na mestu. Valjal se je med njimi. Čutili so, kako se jih dotika, kako jih vabi. Bil je tako srhljiv, da se nihče ni niti s pogledom upal vrniti med grobove, čeprav so čutili, da bodo slej ko prej obrnili korak in za vselej obstali tam.

Ko jih je prejele gledal, kako so stali ob sveže skopani jami, je stopil nekoliko na stran, da je bolje videl njihove

od dolz zariple obraze, da je videl, kako znajo ljudje jokati.

Bil je sam na tej strani.

Oni pa so jokali.

Nekje globoko izpod umazane srajce je privlekel polomljeno cigareto in jo po nekaj poskusih prižgal. V enem izmed mnogih velikih žepov njegovih dveh suknjičev, ki ju je nosil enega vrh drugega, je tičala steklenica piva. Z obredno slovesnostjo si jo je ogledal, potem pa nagnil k ustom in nestrpnostno napravil nekaj požirkov, da mu je peneča tekočina uhajala mimo ust. Potem so usta ostala odprta, onemela so, steklenico je vrnil v žep in tudi roka je ostala tam.

Ljudje so se razhajali. Otrli so solze, potešili ves jok, hlipanje in s preudarnimi koraki zapuščali gomilo.

Končano je.

Smejal se je, da mu je iz kotička ust curljala slina, smejali so se porumeneli zobje in oči so se smejale. Telo je drgetalo. Z rokami je tolkel po kolenih in se režal, režal, režal... Potem je ugotovil, da je v steklenici še nekaj piva, še enkrat je na dolgo potegnil, potem je še potrlepljal po rami grobarja in rekel: „Ko boš zakopal mojo mater, bom oženil tvojo hčer.“

To je bil danes že njegov drugi pogreb. In tudi včeraj je opravil z dvema.

Janez Kolenc: Pesmi

MOLITEV

Sklonimo se do trav,
ki krijejo murne in nežni pesmi
vetrov dajo zavetje.
Privzdignimo oči do zelenečih vej
bukev in gabrov, ki dado pticam
nežne napeve in zavetja za gnezda
prihodnosti.

Odprimo dlani, naj nam kaplje dežja
izperejo prah denarja, naj jih sonce topli,
da, ko bomo segli v človeške dlani,
bodo tople in skromne, kakor je nežna
in skromna zemlja, ki prah upija.

Sklonimo se do nežnih trav,
ki hranijo skrivnost, kako premagati kamen,
da jih nežno hrani, kako šepetati grobovom,
da ne umro od žalosti,
kako zasejati novo pomlad
v mrtvi zimi.

Toni Vovko: TARTINI IN
NJEHOVA LASTOVKA, akril
(Mednarodni ekstempore Piran
79)

KRIK

Mi smo drobni, živi peski,
Vsako zrno ima oči!
Roka nevidna grabi in meče
pesek v mešalec, ki nas vrti.

Sivi cement obliva nas, lepi
v gmoto, v neki bolečine zasmeh,
tlak smo, da tank in avto nas gazi,
v zidu beton, ki k tlom nas teži.

Ti si moj jaz in jaz sem tvoj ti,
vsakdo pa žive ima še oči!
Meša mešalec, cement nas vari,
bolj ko kri brizga, beton bolj drži.

OB MRLIČU

S priprtimi vekami iztegnjen v črnino,
rumeno lice – dozorele so misli,
ki v siju sveč zagore, potem razpno se v cvetove
in mračno diše v blagoslovljeno slovo.

Napeto čelo . . . Kaj snuje ta čas? . . . Kaj onkraj teh vek?
Škorpioni, ki grizli so kri, seštrdani mro?
Tako spokojno se zleknil je v krsto,
kot lakota prej je nemirno teptala zemljo.

Tam On in tu Jaz . . . Še včeraj . . . a danes,
vprašanje je vez še in groza med nama.
Vsevedna otrplost se v mojo nevednost reži
in molk je lopata in vame grebe si grob.

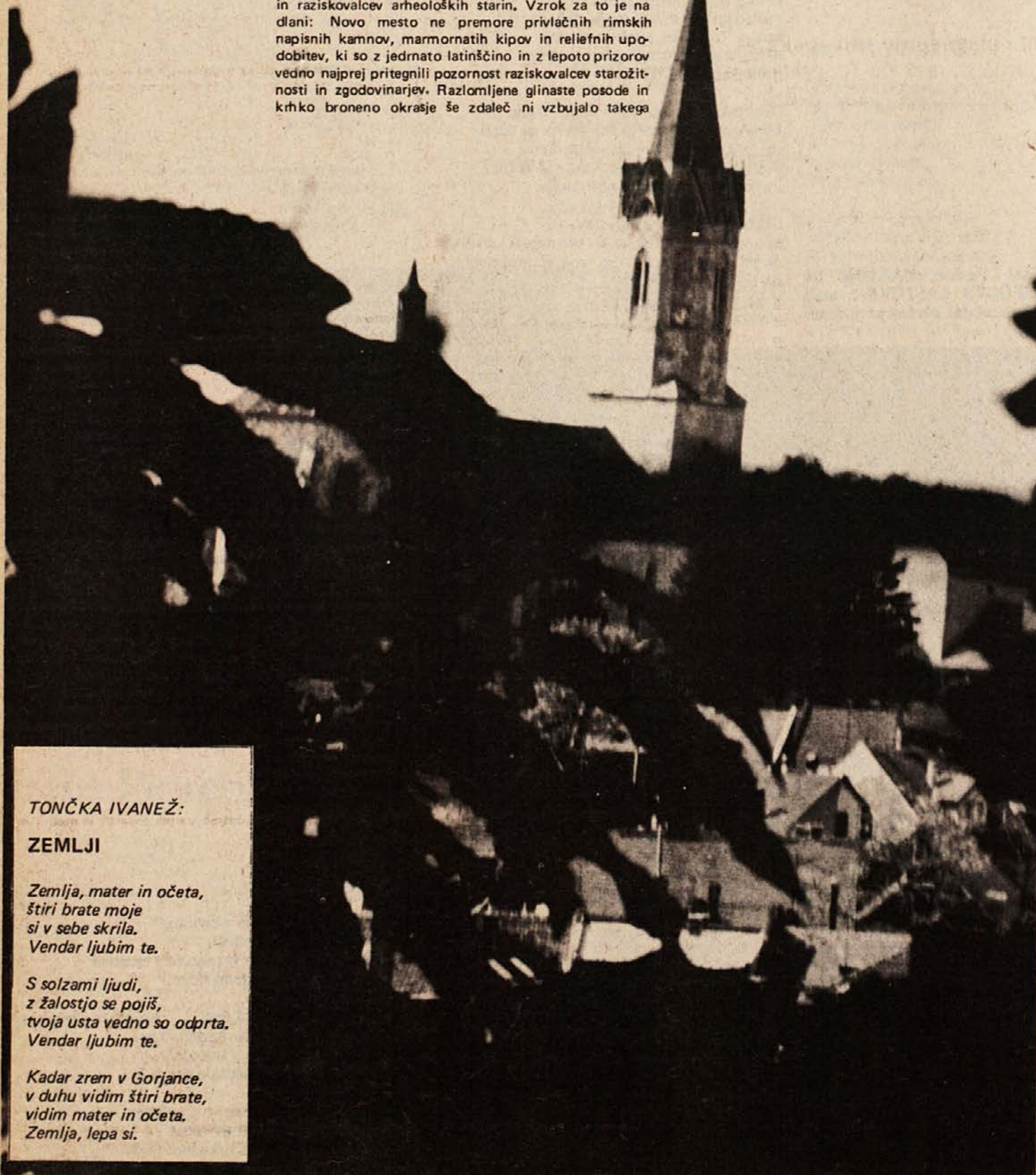
Tone Knez: Odkrivanje novomeške davnine

zanimanja kot napisni in likovni spomeniki, izklesani v obstojnem kamnu.

Presenetljivo je dejstvo, da ima kraj, ki se imenuje Novo mesto in je bil ustanovljen leta 1365, tako dolgo in imenitno arheološko preteklost, kot le malokatero slovensko mesto z veliko starejšimi mestnimi pravicami. Pravno-zgodovinsko je Novo mesto staro šele dobrih šeststo let, dejansko pa segajo njegove „mestne“ zasnove

IZKOPAVANJA IN REZULTATI

Arheološke najdbe iz Novega mesta so razmeroma pozno vzbudile pozornost ljubiteljev domače zgodovine in raziskovalcev arheoloških starin. Vzrok za to je na dlani: Novo mesto ne premore privlačnih rimskih napisnih kamnov, marmornatih kipov in reliefnih upodobitev, ki so z jedrnato latinščino in z lepoto prizorov vedno najprej pritegnili pozornost raziskovalcev starožitnosti in zgodovinarjev. Razlomljene glinaste posode in krhko broneno okrasje še zdaleč ni vzbujalo takega

TONČKA IVANEŽ:

ZEMLJI

*Zemlja, mater in očeta,
štiri brate moje
si v sebe skrila.
Vendar ljubim te.*

*S solzami ljudi,
z žalostjo se pojiš,
tvoja usta vedno so odprta.
Vendar ljubim te.*

*Kadar zrem v Gorjance,
v duhu vidim štiri brate,
vidim mater in očeta.
Zemlja, lepa si.*

Ker se bo zdaj kmalu začelo pomladansko delo, posebno zdaj, ko se bo po vinogradih mnogokrat globoko kopalo, zna se tu in tam priti s kopanjem na predzgodovinske grobe,

in najti človeške kosti, lončene ali bronaste posode, kakor lonce, napolnjene s pepelom, bronaste zapestnice, igle, koralde, železne sulice, sekire, nože, starinski denar in sploh vsakovrstne druge starine.

Podpisani se uljudno priporoča vsem, kateri bi v zemlji kaj jednacega našli, ali da so že našli, naj mu blagovolijo ali pokazat prinesiti ali pa pismeno sporočiti, ker on to preiskuje in kupuje za odkrivanje predzgodovine naše dežele.

(63)

Jernej Pečnik,

starinoslovec v Novem mestu.

Pečnikov oglas za nabiranje izkopanin v Dolenjskih novicah dne 1. marca 1896

daleč nazaj v prazgodovinski čas, tako da se mesto danes že ponaša s tritisočletno naseljitveno tradicijo. Ob tem se nam, razumljivo, zastavlja vprašanje, kje v Novem mestu so najstarejši naseljenci postavili svoja bivališča, kje in kako so pokopavali svoje mrtve? Kako in v kakšnih okoliščinah so v zadnjih devetdesetih letih potekala arheološka odkritja v Novem mestu, naj povedo naslednje vrstice.

Prvo arheološko raziskovanje v Novem mestu, ki ga zasledimo v časopisnih poročilih, je bilo opravljeno leta 1890. Tisto leto so gradili Kolodvorsko cesto (danes Ljubljanska cesta) iz mesta proti železniški postaji v Bršljinu. Novo cesto so speljali v loku mimo starega pokopališča južno pod Marofom, nad levim bregom Krke, da bi razbremenila staro, strmo cesto čez Marof (sedaj Kettejev drevored). Takrat so na trasi nove ceste na odseku od sedanjega križišča Ljubljanske ceste in Ceste herojev pa do ovinka izza poslopja občinske skupščine presekali večje grobišče, na katerem so odkrili keltske in rimske grobove. S telegramom dne 13. 9. 1890 je novomeški kanonik Hočevar o najdbi obvestil kustosa deželnega muzeja A. Muellnerja. Ta je v Novo mesto poslal muzejskega preparatorja Ferdinanda Schulza, da bi najdbe evidentiral ter pridobil za deželni muzej v Ljubljani. Ob tej priložnosti je Schulz prekopal ali vsaj načel eno manjšo halštatsko gomilo v mestnem gozdu.

Profesor Simon Rutar je kot konservator dunajske Centralne komisije za varstvo spomenikov za Kranjsko o tem izkopavanju poročal v Letopisu Matice slovenske za leto 1891:

„... poleg ljubljanskih zanimale so nas največ lansko leto novomeške izkopine. Ko so namreč septembra meseca prelagali deželno cesto in jo izpeljevali od sedanjega pokopališča naravnost pod Kapiteljskim hribom proti Bršljinu, zadeli so delavci precej pod staro cesto, blizu pokopališča na žaraste grobe. Med njimi je spadal jeden ilirski dobi, trije latenski in kakih dvajset rimskih. V prvem sta se našli dve črni lončeni posodi in ena fibula, v latenskih grobovih pa dva železna meča, katera je pa rja že skoraj popolnoma razjedla, dalje jedna železna in dve bronasti fibuli. V rimskih grobih so se našle bolje ohranjene posode, nekatere celo prav dobro, posebno dve zdelici iz 'terra sigillata', izvirajoči iz I. stoletja. Pa tudi iz II. in III. stoletja so nekatere posode prav dobro ohranjene, posebno nekaj vrčev z ročaji, potem pa nekaj svetilk. Našli so tudi dve zaprti lončeni žari in potem dve stekleni. Te posode so zelo podobne nevidunskim, le da niso tako dobro ohranjene kot poslednje. Zanimivi so dvojni zlati uhani, posebno pa 1 m dolgi železni meč, ki je bil na obe strani brušen. — Kopalo se je samo toliko, kolikor so potrebovali zemljišča za širino ceste. Nahajajo se pa grobi iz vseh

treh dob tudi še više gori nad novo cesto in dobro bi bilo tudi te izkopati. Ljubljanski muzej je poslal svojega preparatorja Schulza na lice mesta in ta je pridobil kakih 60 žar in posod, 20 fibul in več svetilk za deželni muzej. Pobrjal je tudi nekaj novcev, ki segajo od Nerona do Dioklecijana, ali v žarah se je našel samo jeden novec od cesarja Kara. Najbolje ohranjen je bil novec Tacita Avgusta. Schulz je našel tudi v mestnem gozdu ob Krki prazgodovinsko gomilo in posode od grafita s čudnimi ročaji v podobi volvske glave.

Tudi J. Pečnik si je ogledal mesto in našel, da se je nahajal na vrhu Kapiteljskega hriba velik prazgodovinski nasip, katerega so pa sedaj že skoro popolnoma razorali ter razkopali in povrhu njive naredili. Ali vajeno oko takoj spozna v tem nasipu prazgodovinsko gradišče, na katerem so ljudje že mnogo stoletij pred latensko dobo prebivali... V okolici novomeški je mnogo gomil, ki še niso bile preiskane. Na Kapiteljskem hribu pa, kjer se nahaja opisano pokopališče, so sami ravni grobovi brez gomil. Čudno je, da se ti grobovi niso že prej našli, ker so čisto blizu mesta in leže skoraj na površini zemlje."

Ob teh prvih arheoloških najdbah v Novem mestu ne moremo mimo zelo zanimivega poročila o enodnevni arheološki razstavi, katero je pripravil preparator Schulz v dvorani v novomeškem kazinu takoj po izkopavanju, preden je najdbe odposlal v Ljubljano. Ker je bila to prva arheološka razstava na Slovenskem, pripravljena izven muzeja, naj spregovorijo o njej sodobna časopisna poročila. To za nimivo in nevsakdanjo razstavo je Slovenski Narod dne 23. septembra 1890 najavil takole:

„V sredo dne 24. t. m. bodo ob šesti uri zvečer v tukajšnji kazinski dvorani razstavljene rimske starine, katere bo g. Schulz v kratkem govoru občinstvu razlagal. Večina predmetov je jako zanimivih in dragocena, nahaja se med njimi celo tacihi, kakeršnih Ljubljanski muzej doslej še nima."

Časopis Slovenec z dne 23. septembra 1890 pa je objavil:

„V Rudolfovem, kakor se nam poroča, se bodo dne 24. septembra ob 6. uri zvečer razstavile tu izkopane rimske starine in bo gosp. Schulz, ki je kot spreten in vesten izkopavalec vodil kopanje, drage volje razjasnjeval občinstvu razstavljene stvari, katere drugi dan odpelje seboj v Ljubljano."

Dva dni po razstavi, 26. septembra 1890, je priobčil Slovenski Narod poseben dopis o arheološki razstavi v Novem mestu:

„Poročal Vam je že nek dopisnik, da so se na mestu, kjer vodi nova cesta ob mestnem pokopališču, našli zanimivi rimski grobovi. Naši arheologi doslej niso znali, da bi bila baš na prostoru sedanjega mesta kedaj kakova rimska naselbina. To dokazale so še le sedaj izkopine. Odprlo se je doslej do 20 grobov in g. muzejalni asistent Schulz je pridobil za Ljubljanski muzej kakih 60 žarnic, kakeršne so Rimci rabili za spravljanje mrtvaškega pepela. Poleg teh žarnic našlo se je 6 svetilnic (ampel) v jako različnih podobah z prav zanimivimi okrasbami. Nekaj žarnic žganih je od rudeče, nekaj od črne gline. Našlo se je tudi kakih 20 prav zanimivih igel (fibule). Nekatere izmed njih so takozvanega galskega izvora in neko zapestje, ki kaže biti iz etruških časov. Velika redkost je meč 1 m dolg in drugi rimski meč 1 1/2 čevlja dolg, kakor so jih imeli rimski vojaci. Ljubljanski muzej še ni imel nobene-ga takega eksemplara. Mej različnimi bronastimi iglami našli so se tudi zlati uhani, popolno čisto ohranjeni in jeden novec z napisom Tacitus Augustus, ki je vladal okoli leta 275 po Kr. r. Gospod Schulz priredil je na prav okusen način razstavo teh predmetov, katerih čisti dohodek pripada dijaškemu podpornemu fondu. V tem, ko to pišem, hodijo Novomeščani iz vseh krogov gledat teh zanimivih naših prednikov ostankov. Ob jednom je našel g. Schulz etruški(?) grob v mestnem gozdu ob Krki. Našle so se posode od grafita z zanimivimi ročaji v podobi volvske glave. Pričakovati je, da se dobe še zanimivejše izkopine na tem prostoru, kjer so bili rimski grobovi, je odkritih samo toliko grobov, kolikor jih je bilo na cestnem terenu in videti je, da mora zemlja malo višje še kriti lepe zgodovinske zaklade. Gosp. Schulz se bode lahko zadovoljan povrnil v Ljubljano in obogatil naš tako zanimiv muzej s popolnoma novimi objekti."

Za natančnejšo časovno opredelitev grobišča ob Ljubljanski cesti je pomembno Muellnerjevo poročilo v

Ker se bo zdaj kmalu začelo pomladansko delo, posebno zdaj, ko se bo po vinogradih mnogokrat globoko kopalo, zna se tu in tam priti s kopanjem na

predzgodovinske grobe,

in najti človeške kosti, ločene ali bronaste posode, kakor lonca, napolnjene s pepelom, brnaste zapuščenice, igle, koralce, železne sulice, sekire, nože, starinski denar in sploh vsakovrstne druge starine.

Podpisani se uljudno priporoča vsem, kateri bi v zemlji kaj enakega našli, ali da so že našli, naj mu blagovolijo ali pokazati primesti ali pa pisмено sporočiti, kar on to preiskuje in kupuje za odkrivanje predzgodovinske naše države.

Jernej Pečnik,

starinovedec v Novem mestu.

(88)

Slovcu z dne 4. oktobra 1890, kjer pravi: „... Našli so v grobovih pri Novem mestu šest svetilnic od štirih izdelovateljev, ki so FORTIS, VIBIANI (jako razširjen), STROBILI in IEGIDI. Za določbo časa so pomenljivi posamezni denarji, razstreseni v zemlji, katere so našli. Eden je od Klavdija I (41–54 po Kr.), drugi od Antonina Pija (138–161) tretji od Klavdija Gotika (268–270), četrti od Tacita s „Spes publica“ na obratni strani (275–276), peti od Dioklecijana (284–304).“ Našteti novci so nam dokaz, da so v rimskem času pokopavali pod Marofom od 1. – 4. stoletja n. št.

Temu prvemu izkopavanju je čez tri leta sledila najdba prazgodovinskih topilnic železa in kovačnice ob njih pri železniški postaji v Bršljinu, ko so gradili dolensko železnico leta 1893. Najdbo je opisal in narisal Alfons Muellner, kustos deželnega muzeja, v svojem obširnem delu o zgodovini železarstva na Kranjskem. Kot očitivec je Muellner opisal najdbo takole:

„... Za nas najbolj nenavadno najdbo so odkrili pri gradnji dolenske železnice leta 1893. Ko so na zahodni strani hriba zidali železniško postajo, so morali za dobavo potrebne vode sezidati nižje ob bregu Krke črpalno postajo. Ko so v brežino izkopali prostor za temelje črpalne postaje, so naleteli na stare talilne peči. Peči so stale druga poleg druge 1,5 – 2 metra narazen in so bile zgrajene na naslednji način. Peč je imela obliko priskanega stožca, ki je bil, prvotno približno 2 metra visok, zunanja plast stožca je bila iz rdeče žgane gline, debele 35–40 cm. Znotraj tega plašča se je ločila druga, 30 cm debela, nekoliko svetlejša rdeča žgana glina, ki je bila torej prvotno manj bogata z železom; nato je sledila odprtina s premerom približno 50 cm, ki je bila skoraj do vrha napolnjena z žilindro, zelo podobno oni iz Kučerja pri Podzemlju, Toplic in iz Straže. Očitno smo našli šaržo, ki se ni posrečila, ali pa je plaz zasul celotno napravo, ki so jo nato zapustili. Običajni veter v teh krajih je zahodni veter. Pri ravnanju zemljišča so našli tudi ostanke kovačnice, mnogo črne zemlje in številne žeblje, ki so jih najbrž tukaj izdelovali. Debelina zasipne plasti je znašala 5 – 6 metrov. Ko sem si ogledal najdišče, so bile najdbe večji del že uničene, viden je bil le še ostanek zgoraj opisane peči, ki je bila naslonjena na brežino in ni bila gradnji v napoto. Peč je bila oddaljena od brega Krke 35 – 40 metrov.“

Že naslednje leto so na pobudo Jerneja Pečnika, neugnanega poklicnega kopača arheoloških starin, pričeli z izkopavanjem dveh halštatskih gomil na kapiteljski njivi na severnem delu Marofa. Izkopavanja so se lotili v poznem poletju leta 1894 za račun dvornega Prirodo-

slovnega muzeja na Dunaju. Trajalo je od 21. avgusta do 11. septembra in ga danes štejem za prvo načrtno izkopavanje v Novem mestu, ki je bilo za takratne strokovne pojme prav dobro zastavljeno, saj so pri meritvah uporabljali celo geodetski instrument. Izkopavanje sta od začetka vodila dr. Rudolf Hoernes, profesor geologije in paleontologije na graški univerzi, in Jernej Pečnik. Dne 31. avgusta 1894 je o tem izkopavanju poročal Slovenski Narod:

„Prazgodovinsko izkopavanje pri Novem mestu. Znano je, da so pred malo leti, ko se je gradila nova cesta tik Novega mesta, zasledili rimske grobove. Tako se je pokazalo, da se Novo mesto ni ustanovilo šele v srednjem veku, nego da je že v starem bila tudi naselbina. Ali celo v prazgodovinski dobi so bili ljudje tik sedanjega mesta postavili svoja bivališča, združena v občino. To pričajo nedvojbeni sledovi gradišča, ki je bilo na holmu tik današnjega mesta ob cesti pri kolodvoru. Kakor so v srednjem veku iskali ljudje zavetje ob vodi, in so se nastanili ob ovinku Krke, ki varuje mesto s treh strani, tako so prazgodovinci čutili se v zavetju na visokem, vrh holma. Zunaj gradišča, na bližnjem „Kapiteljskem vrhu“, izkazovali so mrličem zadnjo čast. Tu stoje tri obsežne gomile, nadgrobnih spomeniki, ki varujejo že več kot dvetisoč let pepel mnogih generacij. Gradišče in gomile je zasledil naš velezaslužni Jernej Pečnik in po nalogu c. kr. akademije znanosti na Dunaju je počel 20. avgusta profesor Graškega vseučilišča dr. Rudolf Hoernes izkopavanje. Prišle so na dan mnoge žarnice, razne oblike in velikosti, nekatere prav zanimive s stojalom in pokrovom, z okrasi in brez njih, potem fibule, bronasti obročki za na roke in noge ter uhani, pa tudi železno orožje: meči, možji, ščiti, potem koralce, steklene in iz barvanega emajla, biseri od jantarja itd. Izkopine so iz hallstattske in iz latenske dobe in so zopet dragocen prinos kranjskemu prazgodovinarstvu. Krasile pa ne bodo žal, Ljubljanskega muzeja, nego c. kr. dvorni muzej na Dunaju! Doslej je komaj polovica prve gomile izkopana, a trud je obilo poplačan! Profesor Hoernes se je opetovano jako pohvalno izrazil o zaslugah, ki gredo našemu, za kranjsko prazgodovino mnogo let vztrajno in uspešno delujočemu Jerneju Pečniku, ki sme po vsej pravici ponosen biti na toliko laskavo priznanje. Tudi pri št. Petru blizu Novega mesta so se vršila izkopavanja, ki so posebno zanimiva zato, ker so se na istem mestu razkrili latenski in rimski grobovi. Z ozirom na to, da se je že mnogo in mnogo prelepih in dragocenih starin razneslo po tujih muzejih – na Dunajski muzej je za nas prav tako tuj kakor Jokohamski – opozarjamo pristojne kroge, naj preudarijo, ali bi se to morda ne dalo zakonskim potom preprečiti?“

Čez nekaj let, poleti 1902, so spet zadeli na žgane keltske in rimske grobove pri kopanju temeljev za poslopje okrajnega glavarstva (danes stavba predsedstva občinske skupščine, Ljubljanska c. 2). Pri tem delu so odkopali zahodni del istega grobišča, čigar jugovzhodni del so odkrili že leta 1890 pri gradnji Kolodvorske ceste. Zaradi takratnih nesoglasij med ljubljanskim deželnim muzejem in kranjsko deželno vlado na eni strani in Centralno komisijo za varstvo spomenikov na Dunaju in Pečnikom na drugi strani, žal, najdbe s tega najdišča niso bile izkopane pod strokovnim nadzorom, tako da so zaradi teh razprtij in deloma tudi zaradi malomarnosti deželnega muzeja ostale lepe in zgodovinsko zelo pomembne najdbe brez potrebne dokumentacije o grobnih celotah in o številu odkritih grobov. O teh najdbah in okoliščinah zajedljivo in užaljeno potoži J. Pečnik v svojem pregledu prazgodovinskih najdišč na Kranjskem:

„Ko so pred mestom blizu pokopališča pred 15 leti delali novo državno cesto, našli so mnogo lepih rimskih in latenskih grobov, in ko so leta 1902 zidali novo poslopje za c. kr. okrajno glavarstvo nad cesto, so pokončali na stotine najlepših grobov iz hallstattske in rimske dobe in razbili najdbe. Meni je bila c. kr. osrednja komisija naročila, da naj bom pri kopanju navzoč, da se rešijo najdbe. Prosil sem dovoljenja tudi c. kr. deženo vlado, a c. kr. deželni predsednik baron Hein mi je prepovedal; ker so delavci grobove končali in predmete razbili, je le malo reči dobil deženi muzej.“

O usodi najdb in o najdiščnih okoliščinah pri okrajnem glavarstvu poroča kot očitivec bolj veljavno kustos Prirodoslovnega muzeja na Dunaju Josef Szombathy v svojem rokopisnem dnevniku. V okviru inšpekcijskega

Izkopavanje halštatske gomile na Znančevih njivah v Kandiji leta 1968

Ker se bo zdaj kmalu začelo pomladansko delo, posebno zdaj, ko se bo po vinogradih mnogokrat globoko kopalo, zna se tu in tam priti s kopanjem na predzgodovinske grobe,

in najti človeške kosti, ločene ali bronaste posode, kakor lonce, nazojlene s pepelom, bronaste zapetnice, igle, korale, izdelane sulice, sekira, noža, starinski denar in spleh vsakovrstne druge stvari.

Podpisani se ujudno priporoča vsem, kateri bi v zemlji kaj jednacega našli, ali da so že našli, naj mu blagovolijo ali pokazat prinesli ali pa pisмено sporočiti, ker on to preiskuje in kupuje za odkrivanje predzgodovine naše države.

Jernej Pečnik,
starinarstvo v Novem mestu.

(63)

potovanja po Kranjskem si je Szombathy dne 26. oktobra 1902 ogledal tudi najdbe pri okrajnem glavarstvu v Novem mestu in zapisal v dnevniku naslednje avtentične ugotovitve:

„Pri gradnji poslopja okrajnega glavarstva (ob cesti, ki pelje h kolodvoru, nasproti pokopališča) je bil odkrit en del keltsko-rimske nekropole z žganimi grobovi, ki so bili pri gradbenih delih le delno raziskani... Večino najdb so delavci kaznjenci oddali, medtem ko so jih civilni delavci uničili. Podatke sta mi dala oba paznika in gradbeni adjunkt. — Poslopje je zgrajeno že do 1. nadstropja. Izgleda, da se grobovi nadaljujejo v smeri proti vzhodu. Najdbe so spravljene v pisarni gradbišča, kje mi jih je pokazal inženir: 2 srebrni srednjelatenski fibuli na samostrel, 2 bronasti zajemalki z ročajem, 1 majhna vaza z akcesorji, približno 10 cm visoka, 1 raven latenski meč, 1–2 fragmentirani železni čeladi, mnogo latenskih in noriško-panonskih fibul, obročkov, itd., sulične osti, noži (ena cela miza, polna), približno 50 posod, bikonične latenske vaze, rimske vaze, lepa bombasta žara iz sive gline, itd.

Centralna komisija je v začetku marca pooblastila Pečnika, naj nadzoruje najdbe in naj si v času izkopavanja zaračunava plačilo po 6 kron. Deželni glavar pa je nadzorstvo poveril gradbenim organom in okrajno glavarstvo je nazadnje junija Pečniku vmešavanje v izkopavanje strogo prepovedalo.

Najdbe niso razdeljene po grobovih, niti niso primerno shranjene. Več kot je ohranjenega, se je mmenda izgubilo. Inženir naj bi sedaj poskrbel, da bodo najdbe s podrobnim seznamom odposlane deželni vladi, in odgovarjal za njihovo stanje. Muellner in Schulz sta bila enkrat tukaj in sta si stvari ogledala. Pri zidanju obzidja okrog poslopja se bo najbrž še kaj našlo. Sistematična izkopavanja niso predvidena.

Oktobra 1902 je J. Pečnik za račun dunajske Centralne komisije odkopal v Bršljini na njivi komnoseka Antona Kokalja dva rimska groba z žganim pokopom. Med grobnim inventarjem je bila tudi visoka steklena kupa z vbrušeno grško napolnico pod vrhnjim robom. Ta lepa čaša je zelo kvalitetno delo poznoantičnega steklarstva, razstavljena pa je v Antični zbirki Umetnostnozgodovinskega muzeja na Dunaju. Naslednje leto,

februarja 1903, je Pečnik spet kopal v Bršljini in odkril še najmanj dva rimska groba.

Jeseni leta 1905 je kustos deželnega muzeja Walter Šmid opravil zaščitno izkopavanje dveh halštatskih gomil v Kandiji. Najprej je raziskal gomilo na njivi Petra Malenška, v kateri je bil pokopan bogato opremljen ilirski veljak skupaj s svojim konjem. Nato se je W. Šmid lotil izkopavanja še druge, nekoliko manjše gomile v Smolovi hosti. V tej gomili je našel en ženski grob.

V letih 1910 in 1911 so pri gradnjah Vojskove hiše (danes Kettejev drevored št. 3) in Zwitterjeve hiše (sedaj otroški vrtec, Ljubljanska cesta 6), nad poslopjem okrajnega glavarstva bili najdeni predmeti iz keltskih in rimskih grobov. Najdbe sta lastnika parcel oddala deželnemu muzeju v Ljubljani. Izkopanine s tega področja sodijo v sklop grobišča Ljubljanska cesta — okrajno glavarstvo. V območje te iste nekropole spadata tudi dve zidani rimski grobnici, ki sta bili odkriti leta 1936 na tedanjem Skabernetovem vrtu južno od Ljubljanske ceste. Najdbe iz teh dveh grobov je rešil in pridobil za novomeško muzejsko zbirko Janko Jarc, takrat profesor zgodovine na novomeški gimnaziji.

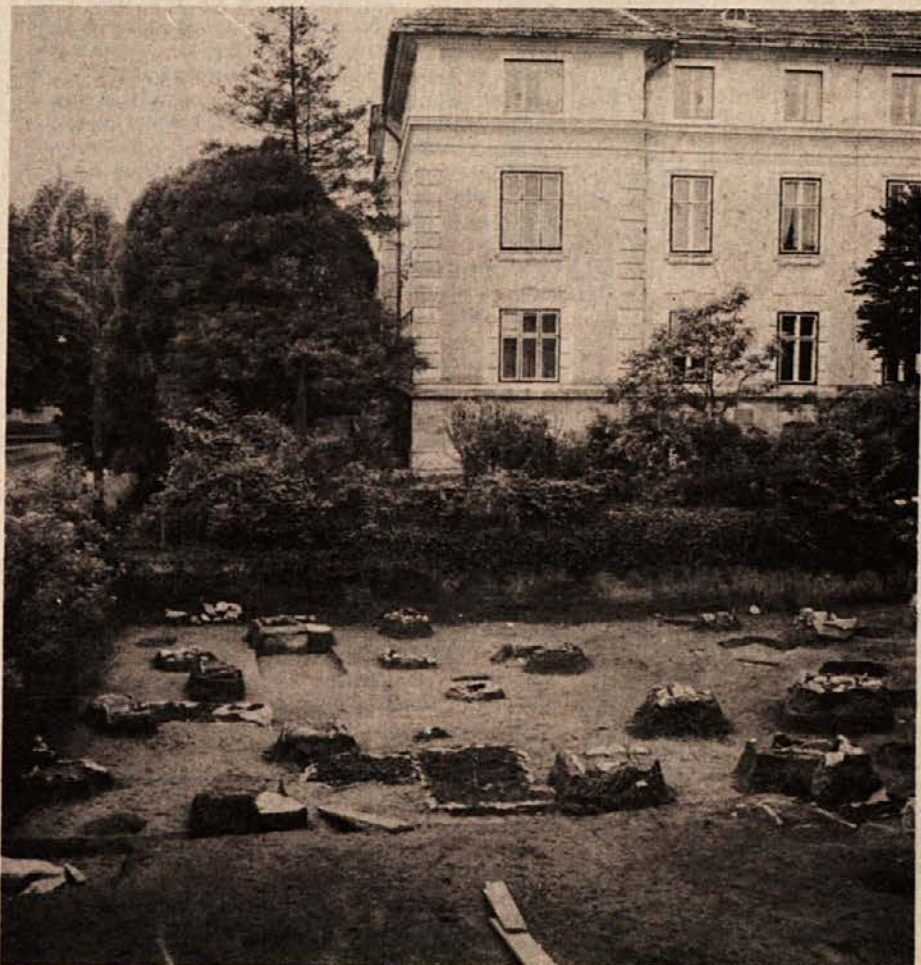
Čez tri leta, poleti 1939, je Janko Jarc ponovno uspešno posredoval, da je rešil in obvaroval še vedno najdragocenejšo arheološko najdbo iz Novega mesta: bronasti halštatski knežji oklep. Našli so ga delavci v Kandiji iz severne strani Štemburjeve (sedaj Kristanove) ceste, ko so poglobljali in ravnali zemljišče za ureditev športnega stadiona. Leta 1941, že po italijansko okupacijo, so ponovno širili in ravnali stadion v Kandiji in takrat so v gomili s knežjim oklepom odkrili nove halštatske grobove. V enem od njih je bil priložen bronast trinožni kotichek. Izkopavanje je takrat nadziral dr. Rajko Ložar, Kustus Narodnega muzeja v Ljubljani, kamor so bile odposlane najdbe s tega izkopavanja. Še enkrat so odkrili arheološke najdbe na tem območju: leta 1948 so pri kopanju temeljev za predvideni sindikalni dom v Kandiji (sedaj stanovanjska hiša Kristanova c. 12) našli več halštatskih in en keltski grob. Zaščitno izkopavanje je opravil ljubljanski arheolog France Stare, najdbe so prišle v Narodni muzej. Nekaj manjših zaščitnih posegov na ogroženih arheoloških spomenikih v mestu (Metne njive, Marof, Brod, Beletov vrt) je leta 1954 opravil Vinko Šribar, sodelavec Narodnega muzeja. Za Dolenjski muzej je s teh najdišč pridobil nekaj rimskih in prazgodovinskih grobov.

Z ustanovitvijo Dolenjskega muzeja leta 1950 se je povečala skrb za arheološko dediščino mesta in pokrajine in s tem aktom je prenehalo odtokanje arheoloških najdb z novomeškega območja v muzej izven Novega mesta. Od vsega začetka je bila v Dolenjskem muzeju razstavljena arheološka zbirka, ki je v naslednjih letih z dotokom novih najdb postajala vse večja in pomembnejša, danes pa predstavlja najprivlačnejši in najdragocenejši oddelek Dolenjskega muzeja. Zbirka sodi med najpomembnejše v Sloveniji.

Oktobra leta 1958 je pisec teh vrstic postal kustos za arheologijo v Dolenjskem muzeju. S tem sta Novo mesto in Dolenjska dobila prvega stalno nameščenega arheologa, ki mu je bilo naloženo, da se posveti študiju in raziskovanju najstarejše zgodovine mesta in osrednje Dolenjske. Že leta 1959 smo se lotili večjega načrtnega terenskega raziskovanja. Pričeli smo izkopavati zgodnjehalštatsko žarno grobišče na Klemenčičevem posestvu na vrhu Mestnih njiv, kar smo nadaljevali še naslednje leto. Temu raziskovanju je sledilo zaščitno izkopavanje rimskih grobov v Bršljini leta 1962 in naslednje leto so bili v Bršljini odkriti najstarejši grobovi s področja Novega mesta. Ob različnih gradnjah na mestnem področju smo v teku let pridobili marsikatero slučajno najdbo in tako izpopolnjevali zemljevid arheoloških najdišč v Novem mestu.

Intenzivna gradbena dejavnost v Novem mestu v zadnjih petnajstih letih je bila neposreden povod za obsežne zaščitne arheološke raziskave na mestnem področju, da bi rešili in ohranili bogato arheološko dediščino, ki je bila ogrožena. V letih med 1967 in 1980 je bila v Novem mestu opravljena vrsta načrtnih arheoloških raziskovanj. Vsakoletna raziskovalna dela na pokopaliških območjih iz prazgodovinskih obdobij in iz rimskega časa so dala obilo novega, tudi zelo dragocenege gradiva, ki ni obogatilo samo zbirko Dolenjskega muzeja, temveč je tudi bistveno osvetlilo in pojasnilo

Odkrivanje keltsko-rimskega grobišča na Beletovem vrtu ob Ljubljanski cesti leta 1973

Ker se bo naj kmalu začelo pomladsko delo, posebno sadje, ki se bo po vinogradih mnogokrat globoko kopalo, zna se ta in tam priti s kopanjem na predzgodovinske grobe,

in najti človeške kosti, lončene ali bronaste posode, kakor lonce, nazojenski s pepelom, bronaste zapornice, igle, korače, železne sulice, sekire, nože, starinski denar in sploh vsakovrstne druge stvari.

Podpisani se ujudno priporoča vsem, kateri bi v zemlji kaj enakega našli, ali da so že našli, naj mu biogovorijo ali pokazat prinesli ali pa pisemno sporočiti, ker on to preiskuje in kupuje za odkrivanje predzgodovinske naše države.

Jernej Pečnik,

starinarstvo v Novem mestu.

nekatera doslej neznana ali slabo raziskana obdobja novomeške in posredno tudi dolenske prazgodovine. Arheološke raziskave so bile v desetletju 1967-1977 usmerjene na dve veliki pokopališki območji v Novem mestu: ilirsko-keltsko grobišče v Kandiji in na keltsko-rimsko nekropolo ob Ljubljanski cesti.

Novo poglavje v raziskovanju novomeške davnine se je začelo poleti leta 1967 z načrtnim odkrivanjem velike prazgodovinske nekropole v Kandiji - na ledini Znančeve njive - ki je obsegala večje halštatsko gomilno grobišče in ob njem še keltsko plano grobišče z žganimi grobovi. Terenska raziskovalna dela so trajala do poletja 1970. To je bilo do takrat najboljše arheološko raziskovanje v Novem mestu. Način izkopavanja in rezultate našega dela so si že na terenu ogledali mnogi Novomeščani, predvsem pa skoraj vsi slovenski arehologi in številni strokovni kolegi iz tujine. Skoraj vsako leto smo pripravili tudi občasno arheološko razstavo novih izkopavin. V tej raziskovalni kampanji smo izkopali štiri halštatske rodovne gomile in še 63 keltskih žganih grobov. Raziskovanje halštatskih gomil v Novem mestu je dalo nekaj temeljnih podatkov o zgradbi gomile, načinu pokopavanja in socialni diferenciaciji v halštatski družini. Številne in nekatere izjemne najdbe so bistveno pomnožile in obogatile halštatski grobni inventar v Novem mestu in povečale sloves halštatske kulture v Sloveniji. S temi dragocenimi najdbami se je Novo mesto povzpelo med najpomembnejša najdišča halštatske kulture v Sloveniji. Pri restavriranju hudo poškodovanih najdb iz grobov v Kandiji so nam poleg slovenskih restavratorjev obnovili najdragocenejše predmete tudi v delavnicah Centralnega muzeja v Mainz, ki slovijo kot najbolj usposobljene tovrstne delavnice v Evropi. Med najdragocenejše najdbe iz gomil na Znančevih njivah štejemo inventar knežjega groba - doslej nabogatejši halštatski grob na slovenskem - in pet s figurami okrašenih bronastih vedric ali stol. Med keltskimi

najdbami pa je najlepša glinasta posoda imenovana kantharos, ki je okrašena z dvema človeškima obrazoma, na obeh ročajih pa so upodobljene živalske glave.

Med leti 1973 in 1977 je trajalo načrtno raziskovanje obsežnega keltsko-rimskega grobišča na Beletovem vrtu med Ljubljnsko cesto in Kettejvim dvoredom, na mestu, kjer stoji danes poslopje Ljubljanske banke. Na tem grobišču smo odkrili 222 grobov. Vsi grobovi so žgani, pridatki v grobovih pa kažejo, da so na tem grobišču pokopavali neprekinjeno od konca 2. stoletja pred n. št. pa do konca 3. stoletja n. št., torej dobrih štiristo let. Najstarejši, keltski grobovi so bili v zahodnem delu pokopališča, medtem ko so bili manjši, rimski grobovi, vkopani na jugozahodnem robu grobišča. Keltski grobovi so zakopani v preprostih grobnih jamah, medtem ko so grobovi iz rimskega časa skoraj vsi bili obdani in pokriti s kamnitimi ploščami, tako da so tvorili neke vrste kamnite zaboje. V grobovih smo našli veliko lončnega posodja najrazličnejših oblik in kakovosti, od uvožene pečatne posode (terra sigillata) pa do grobih, slabo izdelanih loncev. Med keltskimi grobovi velja omeniti grob bojevnik, kateremu so v grob položili vse njegovo orožje. Med tem je bila tudi železna čelada z naličnicama, ki ju krasila živalska podoba.

Poleti 1978 smo na prostijskem vrtu pri kapiteljski cerkvi sv. Miklavža opravili manjše sondažno raziskovanje, da bi dognali, kaj skriva zemlja na tem območju. Rezultati izkopavanja so bili zelo skromni in premalo izpovedani. Našli smo edinole zasipno plast iz rimskega časa, v kateri smo odkrili zelo malo rimskih črepinj in dva bronasta novca. Eden med njimi je bil kovan za časa cesarja Pertinaksa (vladal leta 193 samo tri mesece), drugi ni določljiv. Dejstvo je, da so na prostijskem vrtu nekoč stala prebivališča rimskodobnih prebivalcev. Kolikšna in kako obsežna je bila naselbina v Novem mestu pod Rimljani, danes še ne vemo.

Leta 1980 se bomo lotili raziskovanja prazgodovinskega gradišča na Marofu. Dognati želimo, kdaj so ljudje prvič naselili Marof, kako dolgo so živeli na tej prazgodovinski trdnjavi, kako so jo utrdili in v kakšnih hišah so prebivali tedanji naseljenci. Potrpežljivo in natančno delo z lopato in praskalom nam bo dalo odgovore na gornja vprašanja.

Čeprav danes v glavnem vemo, kje so najstarejši „Novomeščani“ stanovali in kje so pokopavali svoje mrtve, pa vendar ne bomo nikdar zanesljivo izvedeli, kako je izgledal običajni vsakdanjik v gradišču na Marofu in kakšni so bili tedanji pogrebni običaji. Vemo samo to, da so pokojnim polagali v grob nakit, orožje in orožje ter posode s hrano in pijačo, dušam v okrepcilo na poti v zagrobno življenje. Nikoli ne bomo dognali, kako so se poslavljali od rajnega na mrtvaškem odru ali ob prižgani grmadi, kako se je vil mrtvaški sprevod z gradišča na Marofu k bregovom Krke in s kasalnimi obredi so ga položili k večnemu počitku. Le domišljija nam lahko pričara tamlanje in jok užalostene srenje, žebiranje svečnikov, vonj dišečih kadil in žganih daritev, tožeče petje obrednih žalostink, posmrtno pogostitev ob odprtem grobu in morda celo bojne igre uglednemu pokojniku na čast. Kdo ve, kako je bilo?

Devetdeset let je minilo od prvih arheoloških odkritij v Novem mestu. V tem času je lopata prizadavnih raziskovalcev odkrila več tisoč predmetov iz najstarejše zgodovine Novega mesta, zanesljivih dokazov o življenju in smrti davnih prebivalcev tega območja, kjer stoji danes Novo mesto. Veliko prej neznanih stvari so nam pojasnile te izkopanine, toda še zdaleč ne vsega. Danes vemo, da so na območju Novega mesta stalno živeli ljudje že okoli leta 1.000 pred našim štetjem, katerim še ne vemo imena. Za njimi so prišli Iliri, ki so intenzivno naselili Dolenjsko in ustvarili visoko civilizacijo in kulturo ob svoji že močno uveljavljeni družbeni razslojenosti. Novo mesto je sredi prvega tisočletja pred n. št. postalo eno izmed vodilnih središč ustvarjalne halštatske kulture v Sloveniji. Sledili so jim Kelti in za njimi vojaki in uradniki rimske države. Iz vseh teh obdobij poznamo njihova pokopališča. Vse premalo pa vemo o njihovi naselbini, kje in kako so prebivali ter živeli. Prav ničesar pa še ne vemo, kako je bilo v Novem mestu od propada zahodnorimske države pa do visokega srednjega veka. Kdaj so se naselili prvi Slovenci, kje in kako so živeli ob Krkinem meandru, še ne vemo. Prav to dognati, pa je naloga bodočih raziskav.

Zemljevid Novega mesta z vrisanimi arheološkimi najdišči